

I N H O U D S O P G A V E

Vrijdenkersdag verplaatst naar 22 september	2	Met Bach in bad	22
		ANTON van HOOFF	
Jongen, jongen!	3	Zuinig aan	23
JAN BONTJE		LEON WECKE	
De goddelijke pikorde	4	Afscheid van het leven nemen	24
PAUL HOPSTER		CECILE LAPRÉ	
Atheïsme, agnosticisme, anti-theïsme te verdedigend	6	<i>boekbesprekingen</i>	
BEN WARNER		Alfred Rosenberg en Spinoza	25
		MICHIEL WIELEMA	
Het secularisme in de moderne tijd	9	Timothy Snyder – Bloedlanden	26
FRANS van DONGEN		ENNO NUY	
Strijdig met ratio en wetenschap	13	De Canon van de Godsdiensthyserie	29
PAUL HOPSTER		JAAP van den BORN	
Het levenseinde geregisseerd?	16	Waar is de hemel?	30
MARLEEN van der GUGTEN		JAN van der WERFF	
Grass, Pam en Bolkestein	18	Niet overal is God voor nodig	32
ENNO NUY		HANS LOUIS KOEKOEK	
Zo maar wat vrije gedachten	20		
GERHARD ELFERINK			

Vrijdenkersdag verplaatst naar 22 september

De Vrijdenkersdag, die oorspronkelijk gepland stond op 17 mei a.s. is verschoven naar 22 september.

Jongensbesnijdenis is kindermishandeling Religie is geen geldig alibi

Wat bij wet verboden is, nl. het verminken van kinderen, mag opeens wel als je jahweh of allah achter je zegt te hebben. Volgens schattingen worden per jaar 15.000 jongensbaby's in Nederland om niet-medische redenen van hun voorhuid ontdaan.

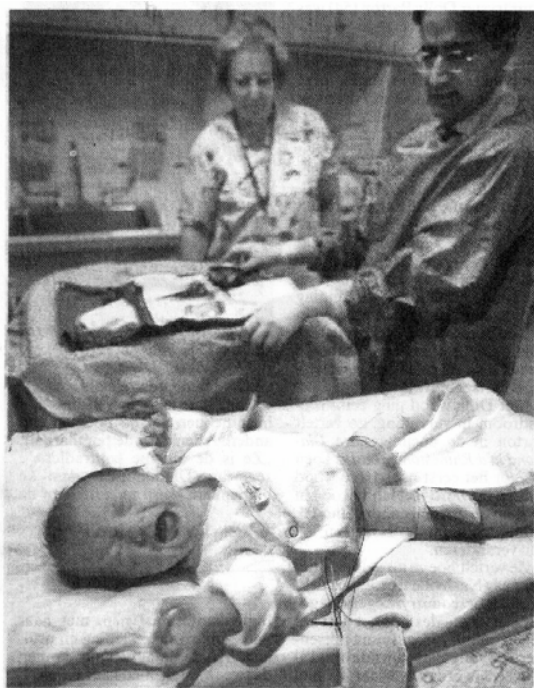
Joodse en islamitische ouders eigenen zich het recht toe om hun zoontje kort na de geboorte voor het leven te markeren als lid van hun geloofsgemeenschap. Vrijwel iedereen doet er discreet het zwijgen toe – religie ligt nu eenmaal gevoelig. Maar de Atheïstisch-Humanistische Vrijdenkersvereniging *De Vrije Gedachte* is sinds haar oprichting in 1856 nooit bang geweest om tegen heilige huisjes te trappen. Zij wil de religieuze jongensbesnijdenis op de maatschappelijk-politieke agenda hebben. Daarom besteedt zij haar jaarlijkse Vrijdenkersdag aan dit onderwerp.

Belangrijkste spreker is Gert van Dijk, medisch ethicus, die achter het rapport staat van de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering van de Geneeskunde (KNMG), waarin artsen iedere medewerking wordt ontraden. Ook uitgenodigd is Max Pam, Vrijdenker van het jaar 2008, een verbeterde tegenstander van circumcisie. Merkwaardig genoeg kost het heel veel moeite om voorstanders van besnijdenis als spreker te krijgen – voelen ze aan dat ze geen redelijke poot hebben om op te staan?

Uit de medische, juridische en politieke hoek verwachten we ook nog enkele woordvoerders die ons kunnen helpen bij het uitdenken van een strategie. Want *De Vrije Gedachte* wil de bestrijding van besnijdenis van onmondigen de komende tijd tot centraal actiepoint maken.

Kom luisteren, meedenken en meepraten.

Nadere mededelingen over de plaats, de tijd en over hoe u zich kunt aanmelden, volgen.

Baby in een zogeheten 'circumstraint'. Op de zijkant daarvan zit een sticker waarop staat: „Als u meer banden nodig heeft om de baby vast te binden kunt u die bijbestellen bij de fabrikant.” (Foto Adam Nadell)

Jongen, jongen!

JAN BONTJE (1947) is autodidact. Publicist en columnist. Sinds 2007 redacteur van 'De Vrijdenker'. Co-auteur van *In gesprek met Erasmus* en *Liever een dode leeuw dan een levende hond*. Over de betekenis van de vrijdenker en humanist Leo Polak (1880-1941)

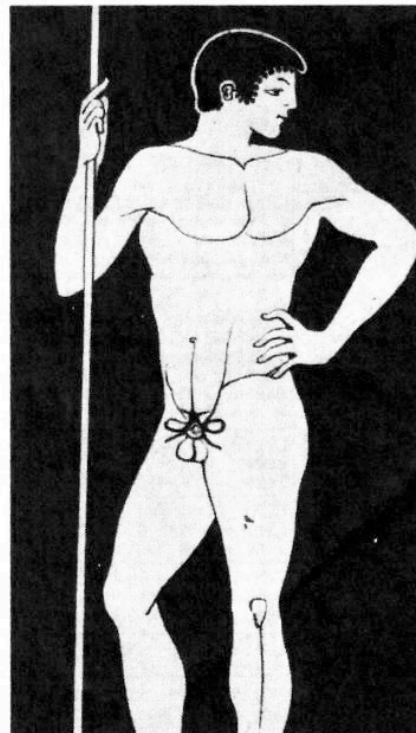
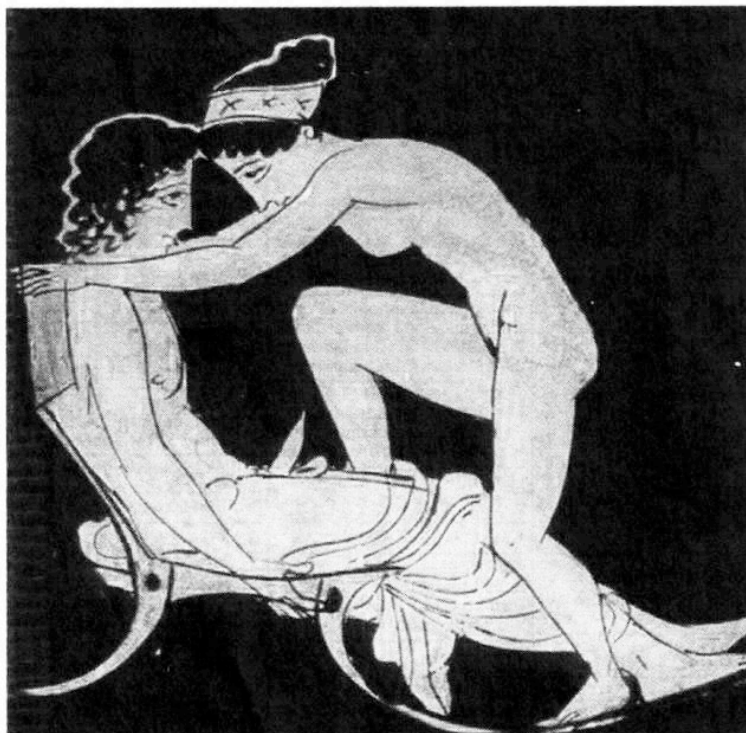
Jongen, jongen!

Je weet niet wat besnijden is?
Men pikt een stukje van je [p]ik
omwille van des goden tic.

Wat god, jahweh of allah wil
staat boven elke mensenwil:
jouw lid slaat naar die god een brug...

Blijf van mijn lijf, besnijdenaar,
want anders ben je nog niet klaar!
Je kan mijn rug op met jouw brug.

Schaf af dus die besnijdenis!

SCHOONHEIDSIDEAAL: Griekse vaasschilders beeldden zelfs een erecte penis met voorhuidstuit af, en rechts: jonge atleet met voorhuidsstrik kynodesme Illustraties www.cirp.org

De goddelijke pikorde

PAUL HOPSTER (1940), gepensioneerd psycholoog, bestuurslid van DVG van 1974 tot 1989 en redacteur van "De Vrije Gedachte", later geheten "De Vrijdenker" sedert 1999

Besnijdenis, zowel van meisjes als van jongens, is voor de vrijdenker een belangrijk onderwerp. Ik wil me hier beperken tot besnijdenis van jongens en binnen die doelgroep tot de waaromvraag. Waarom worden jongens en jongensbaby's besneden?

Niet om een medische reden. De traditionele besnijder, bij de joden geheten de Mohel, is geen medicus. Was er wel een medische reden voor besnijdenis, dan zou een chirurg deze handeling verrichten (zoals ook een appendix door een chirurg verwijderd zou worden). De medische theorie van vroeger over hygiëne en voorkomen van infecties, wordt niet meer aangehangen. Besnijdenis verlaagt niet het risico op infecties, maar verhoogt dat. In Angelsaksische landen waar een eeuw geleden de jongensbesnijdenis werd overgenomen van joden en islamieten, komt men daar nu weer van terug. Indien er geen medische indicatie voor besnijdenis is (behalve bij aangeboren afwijkingen als voorhuidsvernauwing) moet er een andere, niet-medische, reden zijn voor besnijdenis. De reden is een godsdienstige. Liever gezegd, er zijn twee godsdienstige redenen voor besnijdenis.

Godsdienstige herkenningstekens

Aanhangers van een godsdienst willen daar meestal voor uitkomen door zich te onderscheiden van niet-godsdienstigen of anders-godsdienstigen. Dit geschiedt door kleding, door aankleding van het huis, door zichtbare gebedshandelingen en door het aanbrengen van tekens aan of op het lichaam.

Kleding en herkenningstekens

Het is algemeen gebruik dat leden van een bepaalde godsdienst daarvan uiterlijke kenmerken dragen. Katholieke godsdienstleiders kennen de monnikspij, het kazuifel, het habijt, de mijter, het stijve witte boordje.

Katholieke vrouwen dragen vaak een ketting met een kruisje.

Gereformeerden het zondagse zwarte pak.

Islamitische vrouwen het hoofddoekje, de boerka of de sluier.

Joodse mannen het keppeltje.

Joden werden voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog gedwongen de gele Davidsster te dragen.

Sikhmannen dragen een tulband.

Aankleding van het huis

De huizen van godsdienstigen dragen ook merktekens.

Katholieken hebben crucifixen aan de muren.

Hindoes een huisaltaar bij de schoorsteen.

Islamieten een bidkleedje op de grond.

Gebedshandelingen

Niet alleen kleding en behuizing krijgen merktekens van een geloof, ook bepaalde handelingen krijgen die.

Vooraf door handelingen bij het gebed verraadt zich een godsdienst.

Katholieken slaan een kruisje als zij om de zegen van God bidden, bijvoorbeeld voor het eten of voor een wedstrijd.

Christenen bidden door de handen te vouwen, de ogen te sluiten en soms ook te knielen.

Islamitische mannen bidden door op de knieën te zakken en het hoofd helemaal tot de grond te buigen.

Orthodoxe joden bidden door met gesloten ogen regelmatig met het hoofd naar voren of naar achteren te knikken.

Lichamelijke kentekens

Soms wordt op of aan het lichaam een godsdienstig teken aangebracht.

Katholieke monniken kennen de tonsuur.

Sikhmannen mogen hun hoofdhaar niet knippen.

Orthodox-joodse vrouwen scheren hun haar af en dragen een pruik.

Geen van de wereldgodsdiensten kent een oormerk (zoals bij koeien en schapen) of een brandmerk (zoals bij slaven), of een tatoeage (zoals bij groepen als Hell's Angels en bij enkele niet-westerse volkeren), maar twee wereldgodsdiensten kennen – nog steeds – een aan het lichaam aangebracht, niet verwijderbaar teken: het penismerk. Dit is een onmiskenbaar teken van behoren bij een bepaalde godsdienst. Het jodendom en de islam kennen hetzelfde merkteken. Dat wordt alleen op een verschillend tijdstip aangebracht. Bij joodse baby's op de achtste dag na de geboorte, bij islamitische jongens op of voor hun achtste jaar.

Besnijdenis is een joods/islamitische traditie, die wordt voorgeschreven door godsdienstige teksten. Deze praktijk wordt uitgelegd als het brengen van een offer aan Jahweh, respectievelijk Allah. De afgesneden voorhuid is een persoonlijk offer, het offer van een stukje van het eigen lichaam. Dat gaat veel verder dan het dragen van tekens op kleding of verrichten van specifieke gebedshandelingen. Besnijdenis vormt het ultieme bewijs van behoren tot een bepaalde godsdienst. Met kleding kan men zo nodig godsdienst en zelfs de eigen sekse verhullen, zonder kleding moet de joodse en islamitische man zijn godsdienstige identiteit definitief blootgeven. Vanaf de besnijdenis is de man zijn hele verdere leven jood of islamiet. De besnedene is voorgoed ingelijfd in de joodse of de islamitische godsdienst.

Godsdienstige seksualiteit

De tweede godsdienstige reden voor besnijdenis heeft te maken met de functie van de voorhuid. De voorhuid is misbaar, maar niet overbodig of zinloos. Hij hoort tot de zogenaamde erogene zones van het lichaam van de man. Dat zijn plekken op het lichaam die bij strelen of wrijven een lustgevoel opwekken. Door het afsnijden van de voorhuid wordt een erogene zone weggesneden. Dat heeft geen enkel effect op de vruchtbaarheid, maar wel op de lustbeleving. Door verwijderen van de voorhuid wordt zelfbevrediging geremd. Het is zonder voorhuid voor een man moeilijker bij zichzelf seksuele gevoelens op te wekken. Die missende voorhuid is evenwel geen probleem bij het vrijen, remt niet de lust om te vrijen. Met andere woorden: masturbatie, wel omschreven als "vrijen met jezelf", wordt door besnijding beperkt, maar niet het vrijen met een vrouw. (We kunnen homoseksualiteit hier verder buiten beschouwing laten, omdat de opvatting daarover van zowel christendom, jodendom als islam vrijwel hetzelfde is.) Het jodendom, de islam en het christendom wezen erop – en wijzen erop – dat er geen zaad verspild mag worden, dat het zaad gebruikt moet worden waarvoor het dient: de voortplanting.

De volgende theorie is speculatief en niet eenvoudig te onderzoeken. Toch waag het, ik hem te noemen.

Door het verminderen van het aantal erogene zones bij de man wordt de man angezet om lustgevoelens die anders bij zichzelf had kunnen opwekken, nu vaker bij een vrouw op te zoeken. De besneden man zal vaker bevrediging zoeken bij een vrouw en minder vaak bij zichzelf dan de onbesneden man. Dat zou onderzocht kunnen worden door:

- vergelijken van seksueel gedrag van besneden en onbesneden mannen,
- vergelijken van seksueel gedrag van seksueel ervaren mannen voor en na besnijding.

Verandert het seksuele gedrag na besnijding?

Alleen doemt er hier een probleempje op: welke onbesneden man zou zich vrijwillig laten besnijden? Hoeveel bekeerlingen bieden zich aan voor onderzoek?

Indien het waar is dat besneden mannen vaker lustbevrediging zoeken bij een vrouw, dan is besnijding niet alleen middel tot frequenter voortplanten, maar daarnaast ook: middel tot onderdrukking van de vrouw. De vrouw moet toegeven aan de lusten van de man. Worden die lusten groter, dan moet de vrouw vaker toegeven. De vrouw moet immers altijd de man gehoorzamen?

Atheïsme, agnosticisme, anti-theïsme te verdedigend

BEN WARNER (Eelde, 1946) communicator, schrijver

Bij het gebruik van bovenstaande woorden moeten we voorkomen, dat we in stand houden wat wij als rationalisten tot een waan of een illusie bestempelen: het godsdenken. Het zou beter zijn onze zienswijze in positieve bewoordingen uit te drukken en niet in termen van de opponent.

Alles is een kwestie van definitie, luidt een zegswijze. Parallel hieraan kunnen we stellen, dat alles een kwestie is van woorden en hun betekenissen. We kunnen de duiding van woorden heel ruim nemen of beperkt. In de praktijk gebeurt dit ook voortdurend. Onze communicatie komt daarmee onvermijdelijk heel vaak neer op: ‘het is maar wat je eronder verstaat.’ Taalfilosofen leerden ons al dat bij ieder mens achter elk woord en elke zin een eigen, nooit geheel overdraagbare voor-geschiedenis en gedachte- en ervaringswereld schuilgaat. Communiceren houdt een ontmoeting in, waarbij je probeert – althans zij die het oprecht goed met elkaar voor hebben – de ander zo dicht mogelijk te benaderen en met een minimum aan interpretatie te begrijpen. Maar het blijft bij een poging en meestal schuren we langs elkaar heen. Die schuring moeten we accepteren en vanuit een principieel respect niet laten onttaarden in wrijving. Het symbolisme van de taal en de betekenissen zijn nu eenmaal rekbaar.

Neem bovenstaande woorden of begrippen. In de afgelopen nummers van De Vrijdenker ontspan zich een discussie rond agnosticisme. Wat door de één als een laffe houding werd getypeerd, werd door de ander het resultaat van een puur rationeel perspectief genoemd. Ook ging een artikel over anti-theïsten.

Agnosticisme is de naam die Spencer en Huxley gaven aan een door hun ontwikkelde leer, die inhoudt, dat wij de eerste oorzaak der dingen (God, het absolute) niet kunnen kennen. In de gewone omgangstaal komt het zijn van agnost met betrekking tot (gods)geloof neer op de rationele opvatting dat er geen god is, maar dat dit niet met zekerheid kan worden gesteld. Anton van Hooff noemt deze opstelling waar ruimte wordt gelaten, laf. Hij stelt zich op het standpunt, dat als je van mening bent, dat er geen god bestaat, je dit ook zo moet zeggen.

Hij wijst niet het feit af, dat de wetenschappelijke houding geen absolute zekerheid toestaat, maar wel de interpretatie van agnosticisme als: ‘ik weet het niet’, welke door gelovigen maar al te graag als een uitgangspunt wordt beschouwd, waarvan de giek hun kant opzwaait. Zo versta ik Van Hooff.

Marcel Klein heeft als conclusie van zijn denkgang, dat er niet de geringste reden is om te geloven dat god bestaat. Dat mag een duidelijke stellingname of bewering worden genoemd. Dat hij als agnost ruimte laat in de trant van ‘maar je weet maar nooit zeker’ is de onvermijdelijke consequentie van de door hem

toegepaste rationaliteit en het kernpunt van de zuivere wetenschap. Van Hooff en Klein zijn het wat betreft dat godsbestaan (*non deus*)

volledig met elkaar eens, maar schuren langs elkaar heen waar het dat nemen of geven van de twijfelruimte betreft, ook al is dit een imperatief van de wetenschapsbenadering. Ik hoop dat ik met deze beschrijving hun bedoelingen zo dicht mogelijk nader, op zoek naar wederzijds begrip. Met een minimum aan schuring. Maar er is nog iets wat knaagt bij mijzelf.

Bij Van Hooff is een zwaarwegend argument in zijn redenering, dat je niet kunt bewijzen dat iets niet bestaat. Helder als glas. De wetenschap in zijn meest pure toepassing volgt het adagium dat we niet met absolute zekerheid kunnen stellen dat iets wel of niets zus of zo is of wel of niet bestaat. Het ontbreken van die zekerheid volgt uit een denkwijze die we kennen als logica en een kentheorie, die aan praktische kennis op basis van onze zintuigen – empirie dus – het voor mensen hoogste, directe uitgangspunt toedeelt. Twijfel is de bron van alle bewuste leven. Zeker weten moet in zijn absolutisme samenvallen met alles weten. En alles weten is de kennisdood van de kosmos, gelijk volslagen entropie zou leiden

tot wat fysici conform de Tweede Wet van de Thermodynamica de warmtedood van het heelal noemen.

Agnost zijn wordt in de praktijk geïnterpreteerd als 'het niet weten'.

Van Hooff duidt het agnosticisme aan als 'willens en wetens onwetend'. Maar Klein is niet onwetend. Hij wenst geen absolute zekerheid uit te spreken. Dat wil zeggen, voor zichzelf heeft hij de grootst mogelijke mate van zekerheid (god bestaat niet), maar vanuit het sociaal-collectieve denken in termen van wetenschap, waar onzekerheid ten principale moet worden aanvaard, is hij aan dat principium verplicht ruimte te laten. Anders zou hij zijn hele denkwijze maltraheren en daarmee ook de uitkomst van zijn denkwijze, namelijk dat god niet bestaat. De oorzaak van de schuring tussen beiden lijkt mij te liggen bij het woord agnosticisme en de interpretatie ervan. Ik vind eigenlijk, dat het woord agnost niet past. Wij volgen met het gebruik van het woord agnosticisme de denkwijze en de betiteling die Spencer en Huxley daaraan gaven, maar ik concludeer dat de betekenis van het woord niet klopt bij Kleins standpunt en dat van alle agnosten als zij ook diens standpunt huldigen. Als we dit woord en die leer erachter zo uitleggen als onderstaand, moeten agnosten op zoek naar een ander woord. Ook dit zal als symbool een benadering zijn, maar mits zorgvuldig gekozen, beter passend dan agnosticisme.

In de praktijk wordt agnost zijn geïnterpreteerd als 'het niet weten of...'. Feit is dat de agnost nu juist wel iets weet, namelijk dat hij als uitgangspunt neemt dat de eerste oorzaak niet valt te kennen en ook een goddelijk wezen uitsluit op basis van hetgeen de feiten en datgene wat we wel weten, hem als meest waarschijnlijke situatie presenteert. Hij is dus veel meer gnost dan agnost. Door zich te tooien met een begrip, dat aan onwetendheid refereert, stelt de agnost zich ondergeschikt en minderwaardig op. Een woord dat afwijzing zou weergeven, acht ik een veel duidelijker uiting van het ingenomen standpunt.

Gelovigen – althans zij die strak in de leer zijn – beweren dat zij zeker weten dat god bestaat. Dat maakt hen strikt genomen en ironisch genoeg tot ongelovigen, want geloven geven wij de betekenis 'voor waar houden' of

'denken of menen dat...' en niet 'weten dat...'. De rede, de ervaring van de hele mensgeschiedenis en een zuivere toepassing van woorden en hun betekenis staan aan de zijde van Van Hooff en Klein. Maar zij passen hun denksysteem van de rationaliteit en wetenschappelijke kennisverkrijging toe op een gebied dat dit systeem nu net niet volgt en moeten dit doen met dezelfde bewoordingen als hun gelovige opponenten, die aan deze woorden een geheel eigen interpretatie geven.

Piet Winkelaars artikel gaat in op het gebruik van de woorden atheïst en anti-theïst. Hij geeft aan met het woord god niets meer te kunnen, omdat hij inmiddels – zo beschrijft hij het – de indruk heeft dat er bijna net zoveel goden als mensen zijn. Het onderscheid dat hij maakt tussen religie en godsdienst, is ook mijn opvatting. Een geloof belijden of godsdienstig zijn is slechts één van de manieren waarop mensen

zich geestelijk verbonden kunnen weten aan iets of iemand. Het is jammer dat de oorspronkelijke betekenis van *religare* is verengd tot verbindingen met een opperwezen. Veel mensen die een eigen variatie hebben op het klassieke geloof en niet van de strakke godsvoorstelling in de openbaringen uitgaan, baseren hun godsbeeld, zonder al te veel godsdienstigheid toe te passen, op hun mening dat er wel zoiets als een oerbeginsel, een scheppende kracht of macht moet bestaan. Zij wijzen de *creatio ex nihilo* af, volgen geen blind geloof maar een eigen redenering en zouden op grond hiervan niet als theïsten, maar als deïsten moeten worden betiteld.

Wie zich atheïst noemt, wijst het beeld of het standpunt af dat er een transcendent wezen bestaat, dat de Schepper is van de kosmos en verder alles is wat gelovigen hem toedichten dan wel op basis van openbaringen menen te hebben doorgekregen, en die we de aanduiding God geven. Die *alpha privans*, zo geeft Winkelaar terecht aan, heeft twee interpretaties: de ontkenning of de relativiserende afwijzing. In die zin ben ik atheïst noch anti-theïst. Hoe kan ik in ontkenkende zin praten over iets dat niet bestaat in mijn ogen. Ik ontken het voor mij niet-bestaande? Ontkennen is niet kennen of niet weten en niet kunnende kennen. Parafrazerend op de uitspraak van Van Hooff 'het is eenvoudig onmogelijk te

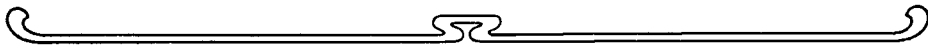
Ontkennen is niet
kennen of niet weten en
niet kunnende kennen

bewijzen dat iets niet bestaat' zou ik willen stellen: het is eenvoudig onmogelijk zinvol te praten in bevestigende dan wel ontkennende vorm over iets dat niet bestaat.

Dat theïsme bestaat, kan ik niet ontkennen. In de eerste interpretatie van die *alpha* (de ontkenning) kan ik derhalve geen anti-theïst zijn. In de tweede interpretatie (de relativerende afwijzing) betekent het dat ik de inhoud en de aannames van het theïsme afwijs, niet het bestaan ervan. Ik zou mij vanuit die mogelijke verwarring door de twee duidingsaspecten van de *alpha privans* liever detheïst noemen en nog veel liever mij helemaal niet met het woord theïsme identificeren. Zelfs niet in negatieve zin, omdat dit voelt als een verdediging en ik mij veel liever associeer met wat ik in positieve zin wel ben: een rationalist. Dat zou gelovigen namelijk dwingen tot het standpunt dat zij a-rationalist zijn of anti-rationalist, en dat stelt hen onmiddellijk voor problemen. Een anti-theïst kan ik evenmin zijn, als hieraan de betekenis zou worden gegeven, dat ik tegen theïsten ben, want ik ken godsdienstige, religieus (in de geloofs-betekenis) levende mensen die ik hoog acht en respecteer, en met wier levens- of scheppingsvisie ik geen moeite heb, als zij deze maar voor geen grein aan anderen opleggen en dus volslagen voor zichzelf houden en van hun kant volledig het recht en de vrijheid van andersdenkenden aanvaarden om het absoluut niet met hun eens te zijn. En het is voor mij heel lastig tegen het theïsme te zijn, maar tegelijk wel mensen die voor de rest wel zinnig

en soms humaner dan rationalisten handelen, respectvol te benaderen. Als ik tegen het theïsme ben en dit uitiem veracht, moet ik ook theïsten verachten. Ik kan niet tegen moorden zijn, maar aardige moordenaars respecteren of als kennissen aanvaarden. Als ik dictatuur volledig afwijs, moet ik ook dictators en hun aanhangers negeren en zelfs bestrijden. De uiterste consequentie van het anti-zijn tast mijn humaniteit aan. Het is een dilemma waaraan ik nog niet heb kunnen ontkomen.

De Vrije Gedachte streeft naar een strikte scheiding van kerk en staat. Dit impliceert dat de staat zich dient te grondvesten op de rede. Helaas is dit in Nederland nog niet zo. En voor zover ik kan overzien in andere landen en staten ook niet. Ook wordt er gestreefd naar vrijheid van expressie. Ik zou er aan toe willen voegen: ... en vrijheid van denken, zelfs als dit leidt tot waanvoorstellingen. Immers dat is een uiterste consequentie van het streven naar de erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leven, waarvan brein en gedachten of geloven deel uitmaken. Misschien moeten we beseffen, dat het hersenvermogen tot rationaliteit (beredeneren, reflecteren, logisch denken) evolutionair gezien nog heel pril is. Vrijdenkers vormen een voorhoede, ridders van de rationaliteit, maar het eigen geformuleerde humanisme staat geen geweld toe. Wetenschappelijkheid, feiten en rede zullen de juiste weg moeten wijzen. Daarop kunnen we al onze inspanningen richten.

Wijzigingen in de agenda

Door omstandigheden zijn er enige wijzigingen aangebracht in de data van eerder aangekondigde DVG-activiteiten.

De Vrijdenkersdag 2012 wordt niet gehouden op zaterdag 19 mei maar is verplaatst naar zaterdag 22 september.

De Atheïsmedag 2012 verhuist van zaterdag 16 juni naar zaterdag 30 juni en vindt nu plaats in het Academiegebouw van de Universiteit Utrecht.

Op vrijdag 9 november vindt er een nog niet eerder vermelde activiteit plaats en wel: een publieksbijeenkomst met als werktitel 'Het interbellum en de humanistische traditie'. Naast bijdragen van diverse sprekers zullen er ook twee nieuwe boeken worden gepresenteerd. Plaats van handeling: de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

Het secularisme in de moderne tijd

FRANS VAN DONGEN voorheen bestuurslid van De Vrije Gedachte, oprichter van de Atheïstisch Seculiere Partij (ASP)

In de twee vorige series (Thales t/m Lucretius en Augustinus t/m Bruno) is helder aangetoond, dat het seculiere denken in de Oudheid en de Middeleeuwen prominent aanwezig was. In deze derde serie zullen we laten zien, dat het secularisme ook in de Moderne Tijd een grotere rol speelde dan men denkt en zelfs vanaf de ondergang van Rome via de Renaissance/Reformatie tot in onze tijd een opgaande lijn vertoont. Geschiedenis = Secularisme lijkt hiermee aangetoond.

Van de 'modernen' zullen we bespreken: Descartes, Spinoza, Hobbes, Bayle, Meslier, Hume, d'Holbach, Fichte, Feuerbach, Bradlaugh, Nietzsche, Freud, Canabal, Russell, Sartre, Dawkins, Hitchens, Philipse, Condell, Cliteur, Onfray en Harris. We beginnen met Descartes en Spinoza.

Descartes

René Descartes leefde van 1596 tot 1650. Twintig jaar daarvan bracht hij door in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, ook wel 'De Verenigde Provinciën', Latijn: *Belgica Foederata*, zoals ons land toen heette. We waren toen een republiek en we waren er nog trots op ook! Descartes koos niet voor niets voor Nederland. Hij kwam oorspronkelijk uit Frankrijk, waar hij wat geld erfde. Hij vertrok naar de Republiek, omdat hier de grootste vrijheid van denken van Europa bestond. Alleen al het feit dat we een republiek waren in een tijd dat alle landen nog koninkrijken waren, ging al ver. Laat staan één die nog openlijk protestant was ook. Hobbes kon alleen hier zijn boeken laten drukken. Locke moest er zijn toevlucht nemen. Bayle moest er gaan wonen en ook Spinoza durfde nergens anders te schrijven. De Republiek was een vrijhaven in Europa voor mensen die een mening hadden die, vooral op godsdienstig gebied, afweek van die van het establishment. Alleen in de Republiek kon je destijds vinden wat je wou, maar ook zeggen en schrijven wat je wou.

Descartes moet als een van de grootste denkers aller tijden beschouwd worden, omdat hij de grondlegger was van de moderne filosofie, die gebaseerd zou zijn op natuurwetten in plaats van godsdienstige principes. Iets wat overigens diverse Oude Grieken, variërend van Thales tot en met Demokritos, al hadden gesuggereerd. Descartes was filosoof, wiskundige en natuur-

René Descartes

kundige. Vooral op het gebied van wiskunde heeft hij schitterende prestaties geleverd: de zogenaamde analytische wiskunde is door hem uitgevonden. Hij paste algebra toe op meetkunde. En ook het coördinatenstelsel: een verticale Y-as en een horizontale X-as, zodat je ieder punt in de grafiek met twee getallen kunt bepalen, is door hem bedacht. De moderne notatie van complexe getallen is ook van Descartes afkomstig, evenals de term 'imaginair getal'. Op het gebied van natuurkunde werd hij echter over-schaduwd door Newton. Ook was hij soldaat. In 1617

nam hij dienst in het Nederlandse leger, maar er was sprake van een Bestand, zodat Descartes niets hoefde te doen en zich helemaal aan de filosofie kon wijden. Maar toen in Duitsland de Dertigjarige Oorlog uitbrak, in 1617, nam hij dienst in het Beierse leger, omdat hij vastbesloten was aan gevechtshandelingen deel te nemen. In 1628 vocht hij mee met de belegeraars van La Rochelle in Frankrijk. Later zou hij in een van zijn belangrijkste werken: *'Discours de la Méthode'* schrijven, dat zijn belangrijkste reden om aan de strijd deel te nemen was, dat je in zo'n situatie de mensen het best leert kennen. Zijn andere grote werk, *'Meditations'*, schreef hij in 1642.

Descartes was vrij lui. Hij stond zelden vóór de middag op. Hij werkte nooit langer dan een paar uur per dag. Hij las weinig (!); toen hij in Holland aankwam, had hij nauwelijks boeken

bij zich. En als zijn vrienden hem kwamen bezoeken, lag hij meestal nog in bed, want hij had het meestal koud.

Het bekendste principe van hem, waar hij een compleet nieuw filosofisch stelsel op bouwde, is het zogenaamde 'Cogito', dat eigenlijk ook een kennistheorie is, zoals de Allegorie van de Grot, de Ideeënleer en de Kwantumtheorie.

Descartes beweerde dat je aan alles kon twijfelen, behalve aan het feit dat je twijfelt. Je kon alle mensen tot zinsbegoocheling verklaren, je kon de hele wereld met alle oceanen en alle landen tot een droom verklaren, maar dat jij dan degene was, die alles betwijfelde, kon je niet betwijfelen: 'Ik denk, dus ik ben.' (*Cogito ergo sum.*) Hij bedacht dit trouwens toen hij in Beieren in een kachel (*stove* = verwarmd kamertje) zat, omdat hij het weer koud had. Zijn geest werkte het beste als hij het warm had. Zelf beweerde hij, dat hij de helft van zijn filosofie in die *stove* had uitgewerkt. Overigens bouwde hij hiermee verder op iets, wat Augustinus (zie: Augustinus) al eens terloops had opgemerkt, toen hij stelde, dat hij de tijd helemaal niet mat, maar iets in zijn innerlijk, wat gefixeerd zou blijven.

In zijn '*Principia Philosophiae*', betoogt Descartes een mechanisch, volkomen deterministisch, wereldbeeld, waarin de lichamen van mensen en dieren een soort automaten zijn. En als we maar genoeg wisten, zouden de scheikunde en de biologie te herleiden zijn tot (voorspelbare!) mechanica. Zelfs het proces waardoor een plant of een dier zich uit een zaadje ontwikkelt, zou zuiver mechanisch zijn! Het hele heelal zou verklaard moeten worden uit puur wiskundige mechanica. Newton stelde echter, dat god nodig was om de zwaartekracht te verklaren.

Maar mensen hadden volgens Descartes wel een ziel, die volkomen los stond van het lichaam: het zogenoemde dualisme tussen lichaam en geest. De totale energie in het heelal was constant en de menselijke ziel kon alleen maar de richting van de energie beïnvloeden. Overigens betoont Descartes zich een echte platonist en trouw aan de Ideeënleer (zie: Socrates/Plato). Zo beweerde hij: '*De meest gebruikelijke dwaling is de veronderstelling dat je ideeën overeenkomen met de dingen buiten je.*'

Ook de volgende uitspraken zijn goede

voorbeelden van hoe hij dacht: '*Ik begrijp enkel en alleen door middel van het oordeelsvermogen dat in mijn ziel zetelt en wat ik met mijn ogen meen te zien. Daarom zijn alle dingen, die ik onmiskenbaar en helder begrijp, waar.*' en '*Alle problemen die je tegenkomt, moet je in zoveel stukjes knippen, als nodig is om ze op te lossen.*' Voor de theologische censuur moest hij, ondanks het feit dat hij in Holland leefde, goed uitkijken en daarom drukte hij zich vaak voorzichtig uit. Ooit zei hij: '*Wij weten dat de wereld is geschapen zoals dat in Genesis wordt verteld, maar het loont de moeite om na te gaan hoe zij langs natuurlijke weg zou kunnen zijn ontstaan.*' De uitgever van de Engelse editie van zijn '*Principia*' gaf de voorkeur aan Newton's fysische ideeën boven die van Descartes, omdat Descartes' natuurkunde tot atheïsme leidde, terwijl Newton's natuurkunde de zwaartekracht 'netjes' toeschreef aan god. Descartes, aldus de Britse uitgever, schreef hem toe aan de natuurwetten!

Hij was nogal schuchter en gesloten over godsdienst. Wel was hij belijdend katholiek, maar toch ook weer aanhanger van de ketterij van Galileo. Naar aanleiding van diens arrestatie besloot hij een van zijn werken niet te publiceren, omdat het twee ketterijen bevatte: de aarde draait om haar as, in navolging van Galileo, en het heelal is oneindig, in navolging van Bruno en Oude Grieken als Anaximander en Anaxagoras. Hij probeerde de kerk ertoe over te halen, om wat minder vijandig te staan tegenover wetenschap. Aangevallen werd hij door zowel de protestanten als de katholieken. Beide zijden beweerden dat zijn denkbeelden tot atheïsme leidden. De Prins van Oranje moest zelfs zijn best doen om vervolging van Descartes te voorkomen. En de Leidse universiteit verbood op een gegeven moment, de naam Descartes te noemen. De prins moest weer ingrijpen, wat op een voor die tijd degelijke scheiding van kerk en staat duidt.

In 1649 stuurde hij een verhandeling over de liefde en de hartstocht aan koningin Christina van Zweden, die hem onmiddellijk naar haar hof ontbood. Zij wenste dagelijks onderwezen te worden door hem. Maar zij kon alleen 's ochtends om 5 uur, als het ook nog ijskoud was. Descartes werd ziek en overleed in 1650.

Spinoza

In 1492 wisten Ferdinand van Aragón en Isabella van Castilla, Spanje te verenigen. Dit had nogal wat gevolgen. Eén van de eerste maatregelen die het nieuwbakken koningspaar nam was een verbod op het jodendom en de islam; katholicisme was voortaan verplicht. Velen vluchtten het land uit; zo ook de ouders van Spinoza. Hij werd geboren in Amsterdam in 1632 en leefde in de Republiek, tot zijn dood in 1677.

Tijdens zijn schooljaren maakt hij kennis met de thora, een joods religieus geschrift. Hij merkt hierover op, dat hij niet gelooft, dat het door god geschreven is, omdat dat onmogelijk is, maar ook omdat de profeten elkaar tegenspreken. De hele thora zegt hij, is een product van de menselijke fantasie. Bidden heeft geen enkele zin. Hij brengt hiermee zijn rabbijnen tot ontzetting. Spinoza is wars van iedere vorm van autoriteit. Hij zegt ergens: *'Als gehoorzaamheid eruit bestaat, dat iedereen opdrachten uitvoert op gezag van een autoriteit, dan is er voor gehoorzaamheid geen plaats in een staat, waarin de macht bij allen berust. Een vrij mens maakt gebruik van zijn eigen intelligentie en gehoorzamt niet aan een autoriteit buiten hem, maar alleen aan de wetten van zijn eigen inzicht.'*

Vanaf 1657 krijgt Spinoza les van Franciscus van den Enden, die bekend staat als een anti-religieus man en voorstander van democratie, wat in die tijd erg ver ging; hoewel Occam het al in 14de eeuw had geopperd. Waarschijnlijk heeft Van den Enden Spinoza aanzienlijk beïnvloed. Zijn filosofie zou je de *'one substance'* theorie kunnen noemen. Spinoza hield namelijk vol, dat hij wel in god geloofde maar, vroeg hij zich af, wat is dat dan, god? God is, betoogde hij, het hele heelal met alle hemellichamen erin, dus ook onze planeet met alles en iedereen erop: alle zeeën, alle landen, alle huizen, alle mensen... dat is god! (*'Deus sive natura'*). God is gewoon de werkelijkheid en 'dat is al'. Dus bidden had geen zin en godsdienst en kerken ook niet. Hij vond zichzelf dus gelovig en helemaal geen atheïst, maar veel van zijn tijdgenoten vonden van wel. Ook ontkende Spinoza, dat er een 'goddelijk plan' was en zelfs dat god iets kon weten; wat Scotus overigens in de 9de eeuw al had

beweerd. Volgens Spinoza was het verschijnsel god iets onpersoonlijks. En hij geloofde niet, dat 'onze lieve heer' belooft en straft in het hiernamaals, noch dat hij de moraal dicteert. De moraal was door de mensen zelf uitgevonden, omdat zij dat nodig achtten voor het functioneren van de maatschappij. God had er niets mee te maken. God interesseerde er zich niet eens voor, volgens Spinoza.

Verder bestonden er geen wonderen, geen profetieën of openbaringen. Geen zielen zonder een lichaam, geen verschil tussen geest en materie (hierin sprak hij Descartes tegen). Mensen hadden geen enkele verplichting tot god en er was geen enkele andere wet dan de wet van de natuurlijke behoeften van het individu. Zelfbehoud, betoogt hij in zijn *'Ethica'*, is de grondslag van alle hartstochten. Hij zei hierover: *'Geen enkele deugd gaat boven het streven naar zelfbehoud van het eigen wezen.'*

Voor de kerk als instituut had Spinoza geen goed woord over. In zijn ogen was de kerk niet eerbiedwaardig, maar corrupt en maakte misbruik van de onwetendheid van de massa. Geloof was volgens hem ontaard, omdat het door middel van dogma's remmend werkte op de ontwikkeling van de menselijke rede, het menselijk oordeel en het menselijk vermogen om onderscheid te maken tussen echt en onecht. Eigenlijk was de kerk alleen maar een machtsinstituut, die als een intellectuele remschoen werkte. Een van de belangrijkste taken van de staat was volgens Spinoza, optreden tegen intolerantie van religiantie groeperingen, als die in hun geloofsijver te ver gingen. Te veel macht voor de priesterklasse behoorde in de Republiek verboden te zijn. Spinoza was vòòr godsdienstvrijheid, maar vond het niet nodig, dat religieuze minderheden indrukwekkend grote kerkgebouwen neerzetten. Vrijheid voor het individu vond hij erg belangrijk. Vrijheid van meningsuiting, maar ook vrijheid van drukpers. Godsdienstvrijheid was ondergeschikt aan vrije meningsuiting, omdat het er een vorm van was. Godsdienst was volgens Spinoza, als het erop aankwam een mening net als alle andere meningen. Dus met vrije meningsuiting had je vanzelf al godsdienstvrijheid.

Spinoza

Een van zijn belangrijkste boeken is de *'Tractatus Theologico-Politicus'*. Hij betoogt hierin dat de bijbel tegenstrijdige informatie geeft en daarom betwijfeld moet worden. Filosofie zou beter zijn dan religie en zelfs noodzakelijk voor het welzijn van individu en maatschappij. Democratie is de beste staatsvorm (hierin betoont Spinoza zich een waardig leerling van Van den Enden). Profeten spraken uitsluitend op persoonlijke titel en ze brachten hun profetieën alleen maar in verband met god om zichzelf een schijn van autoriteit te geven. Het ontbrak de profeten volgens Spinoza aan redelijkheid, terwijl ze te veel verbeelding hadden. Of je aanvaardde de redelijkheid, óf de profeten, want ze spraken elkaar tegen. Ook wijdt Spinoza een apart hoofdstuk aan het feit dat de joden zichzelf het 'uitverkoren volk' noemen. Hij gaat namelijk impliciet en expliciet uit van de gelijkwaardigheid van alle individuen en vindt daarom het 'uitverkoren volk' idee ongegrond.

Wat de wet betreft: de kerk dient volledig ondergeschikt te zijn aan de staat. Men dient zich te realiseren dat alle wetten, zelfs die in de bijbel, eigenlijk universele wetten zijn, gemaakt door de menselijke rede. Goddelijke wetten bestaan niet.

Er lopen eigenlijk drie rode draden door het boek: De tegenstelling rede versus religie. Het warme pleidooi voor vrijheid van meningsuiting en democratie. En het aan de kaak stellen van religiante intolerantie van zowel de katholieken, de protestanten als de joden. Het boek wordt een 'getuigschrift van de macht van de rede' genoemd. Zijn standpunten waren in die tijd zonder meer gevaarlijk en Spinoza kwam dan ook herhaaldelijk in conflict met de heersende religieuze klasse. Sterker nog; hij is zijn hele leven in conflict geweest met de joden, de katholieken en de gereformeerden: Zijn familie moest vluchten voor de Spaanse katholieken. Als kind kreeg hij op zijn kop omdat hij weigerde te bidden en de thora ter discussie stelde.

In 1656 werd hij uit de Amsterdamse joodse gemeenschap verbannen wegens ketterij.

Niemand mocht met Spinoza praten, zaken met hem doen, zijn werk lezen of zelfs maar in zijn buurt komen. Hij was altijd kritisch over de 'leer' en men bood hem eerst geld aan om zijn mond te houden. Toen hij daar niet op inging, pleegde men zelfs een moordaanslag op hem. De orthodoxen van beide zijden, zowel katholiek als protestant, beschuldigden hem van atheïsme, wat hij altijd is blijven weer spreken. Spinoza durfde de *'Ethica'* niet eens uit te geven uit angst voor religiante repressie. Hij weigerde een professoraat in Heidelberg, omdat hij daar het christendom niet kon bekritisieren; hij bleef liever in de Republiek. Spinoza vond vrijheid belangrijker dan een leerstoel. Hij werd door bijna iedereen, tot zelfs een eeuw na zijn dood, als een zeer slecht mens beschouwd, omdat hij god loochende. De termen 'atheïst' en 'spinozist' zouden tot in de 18de eeuw in Europa min of meer synoniem blijven en hadden een ongunstige klank; nog net geen scheldwoord, maar je werd niet graag zo genoemd.

Spinoza was tijdens zijn leven al beroemd over heel Europa; ook buiten de intelligentsia. Hij had veel volgelingen, onder wie Bayle, die over hem zei: *'Spinoza's filosofie is het hoogtepunt van al het materialistische en atheïstische denken, sinds de oude presocratische wijsgeren. Want hij heeft alles samengesmeed tot één logisch en ordelijk geheel.'* Was hij nu een atheïst of niet? Men vond van wel, omdat hij alles wat met god en godsdienst te maken had, loochende en volhield dat religie op gespannen voet staat met de logica. Spinoza vond zelf van niet, omdat hij het totaal van de werkelijkheid, de natuur, god noemde. Bayle vond hem wel een atheïst en bewonderde hem ervoor. Voltaire noemde Spinoza de meest consequente atheïstische denker van zijn tijd en zelfs nog consequenter dan Epicurus en alle Oude Griekse denkers. De invloed van Spinoza op de Verlichting is groot. Ook Karl Marx is door hem beïnvloed. Waarschijnlijk was Spinoza een relatieve atheïst, of hij was een absolute atheïst die voorzichtig was.

(Voor de volledige serie en de citaten van genoemde denkers zie: 'Atheïstische Canon' op de site van de Atheïstische Beweging (<http://www.atheïstischebeweging.nl/>))

Strijdig met ratio en wetenschap

PAUL HOPSTER (1940) is gepensioneerd psycholoog; van 1999–2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van ‘De Vrijdenker’

Als het goed is leer je op school helder-kritisch te denken. Helder: begrijp ik zelf wel wat ik zeg? Kritisch: kan ik gaten schieten in een wetenschappelijke theorie? Wetenschap is de basis van (uitbreiding van) onze kennishorizon. Maar die wetenschap wordt niet onberoerd gelaten. De wetenschap zit vol met valkuilen. Vol met pseudo-wetenschap, vol met alternatieve inzichten, onbewijsbare theorieën en wankelende stellingen.

Er zijn drie geloofsgebieden waar de wetenschap steeds weer tegenaan loopt en daarbij regelmatig onmachtig blijft. Die gebieden zijn: religie, parapsychologie en “genezerij” of kwakzalverij.

Religie zouden we kunnen omschrijven als het geloof in (de) schepping door een, of de, schepper: god. Volgens de godgelovige is de wereld, het leven en de mens geschapen door god. Volgens de wetenschap is god niet de schepper (van aarde, leven, dieren, mens), maar een schepping van de mens. Religie als scheppingsgeloof is pseudowetenschap, omdat de rol van schepper verward wordt met die van schepping.

Parapsychologie is geloof in buitennatuurlijke krachten of verschijnselen. Die zijn niet goddelijk, en niet bovennatuurlijk. Wetenschappelijk onderzoek van buitennatuurlijke verschijnselen en vermogens is niet goed mogelijk omdat je dan uitgaat van datgene wat je juist wil aantonen. Wetenschappelijk onderzoek naar (voórkomen van) buitennatuurlijke zaken heeft tot op heden geen sluitend bewijs gevonden van het bestaan daarvan. Parapsychologie wordt daardoor een pseudowetenschap. De wetenschapper die dit gebied wil onderzoeken zal zich niet moeten richten op buitennatuurlijke verschijningen of verschijnselen, maar op degene die dergelijke ervaringen heeft. Hij of zij neemt daarbij de houding aan van scepticus. Ook de medische wetenschap kent een pseudowetenschappelijke zijtak: de alternatieve geneeskunde: de genezerij of kwakzalverij. De kwakzalver kent zowel een alternatieve diagnostiek als een alternatieve therapie.

De 3 genoemde geloofsgebieden kennen in Nederland critici met een eigen orgaan:

- Religie: De Vrijdenker, maandblad van de vereniging De Vrije Gedachte;
- Parapsychologie: kwartaalblad Skepter van de stichting Skepsis;
- Kwakzalverij: kwartaalblad van de Vereniging tegen de Kwakzalverij.

Geloofsgebied 1: bestaan van een bovennatuurlijk wezen

Als je zegt: “Ik geloof” is het voor ieder duidelijk dat daarmee bedoeld wordt: “Ik geloof in god” of “ik geloof in het bestaan van god”. Geloven wordt direct in verband gebracht met god. Die god wordt weer met een veelheid van goddelijke begrippen geassocieerd. Gaat het hier om god of om één god? Of zijn er meerdere goden? De enkele god heeft zich in de christelijke godsdienst gemanifesteerd in een heilig boek (bijbel) en daarnaast in een half menselijke, half goddelijke zoon. God heeft zich gepresenteerd als vader en als partner van Maria, de moeder van die zoon, waarbij die vader (net als moeder Maria) onbevlekt bleef. Naast god of goden zijn er dus gods zoon en gods vrouw. Daarnaast zijn er gods boodschappers: engelen en gods geest of heilige geest (waarbij het onduidelijk blijft of de heilige geest eerder goddelijk dan menselijk moet worden opgevat, net als Jezus trouwens, in naam van de vader, de zoon en de heilige geest). God en zijn medebestuurders of scheppers worden over het algemeen voorgesteld als helpend, reddend, beschermend, maar zij moeten hun goedheid verdedigen tegen een negatief wezen, weer half mens, half goddelijk: satan of duivel. God staat boven de natuur, is bovennatuurlijk, maar is tegelijk scheppend, hij schept nieuwe natuur (zoals natuur voortdurend nieuwe natuurvormen schept). God is dus zowel bovennatuurlijk als natuur-lijk. God als bovennatuurlijk wezen is in staat wonderen te verrichten (of: te scheppen) door natuurwetten tijdelijk uit te schakelen. Zo kan god de evolutiewetten even stilleggen. God kan ook de dood ongedaan maken door doden te laten herrijzen: wederopstanding. God is overal op aarde aanwezig als schepper en

bestuurder, maar heeft ook een eigen verblijfplaats, de hemel. De dood van het individu is niet definitief. Voor de overledenen is er een hiernamaals. Daar wordt, tenminste voor de rooms-katholieken, uitgemaakt of de dode zal worden opgenomen in de hemel of in de hel, als beloning dan wel als straf. Misschien volgt er voor het collectivum mens nog een definitieve afrekening op de dag des oordeels, maar dat zal moeten worden afgewacht. Misschien een reuzenmeteoriet?

Geloofsgebied 2: Bestaan van buitennatuurlijke krachten of vermogens in de buitenwereld

De god van geloofsgebied 1 is bovennatuurlijk en bovendien: heilig. God moet worden aanbeden of gediend: gods“dienst”. Daartegenover staan wezens, krachten of vermogens die niet heilig zijn, ook niet bovennatuurlijk, maar buitennatuurlijk. We komen hier in het gebied van pseudowetenschap parapsychologie. Parapsychologie zouden we kunnen omschrijven als deels wetenschappelijk, deels pseudowetenschappelijk onderzoek naar niet wetenschappelijk aangetoonde of aantoonbare verschijnselen.

De houding van de parapsycholoog is sceptisch. Kan ik wel geloven in paranormale verschijnselen? Zijn de schijnbaar paranormale verschijnselen wel echt paranormaal of berusten ze op illusie of bedrog? Tot paranormale verschijnselen hoort buitenzintuiglijke waarneming: schouwen in toekomst en in verleden en in ruimtelijk oneindige verten. De telepaat is in staat tot gedachteoverdracht (andersmans gedachten “lezen”). De waarzegger kan de toekomst lezen uit handlijnen of voorhoofdtrimpels of uit weerspiegeling in een glazen bol.

Het medium dat meedoet aan een spiritistische seance kan contact leggen met een overleden vriend of kennis die zich soms op een heel bijzondere manier kan manifesteren. De beheerser van telekinese kan voorwerpen bewegen zonder aanraking met ledematen of instrumenten.

Sommige paranormalen hebben contact met demonen, met spoken, met monsters (als yeti of monster van Loch Ness), met *aliens*, met marsmanneltjes, met inzittenden van Ufo's, of met vooroudergeesten. Paranormalen kennen een alternatief hiernamaals: reïncarnatie. Zij zijn eerder op de wereld geweest, in een andere tijd, in een andere gedaante, misschien zelfs niet als mens maar als hond of schorpioen.

Bijzondere verschijningen zijn naast eerder genoemde Ufo's: graancirkels.

De toekomst kan niet alleen worden voorspeld uit handlijnen of vogelzwermen maar ook uit de samenstand van sterren en planeten, waartoe een astroloog beweert in staat te zijn. Alles hangt met alles samen, zo beweert de paranormale aanhanger van complottheorieën.

Geloofsgebied 3: Bestaan van buitennatuurlijke krachten en vermogens in het lichaam

De medische wetenschap is enorm vooruitgegaan sinds wetenschappelijke onderzoeksmethoden consequent werden toegepast. Geneeskunde is wetenschap. Wetenschap beoefenen is niet altijd populair want duurt vaak erg lang en de wetenschapper gelooft niet in wonderen, wel in dubbel blind onderzoek. Als de reguliere arts niet kan voorkomen dat je dagenlang, wekenlang, maandenlang blijft sukkel met een lichamelijk probleem lijkt de gang naar een alternatieve arts goed verklaarbaar. Naast reguliere geneeskunde is er alternatieve geneeskunde of pseudogeneeskunde gekomen: genezerij of kwakzalverij. De kwakzalver heeft een wonderlijke stijl van genezen. Hij maakt gebruik van alternatieve diagnostiek: iriscopie, frenologie, acupunctuurpunten, voetzoolreflexen en meridianen. Deze technieken lijken interessant en quasi geleerd van de kant van de diagnosticus, maar ze zijn op niets, althans niet op bestaande, aantoonbare energiebanen of zenuwbanen tussen organen in het lichaam gebaseerd. Alternatieve therapie is al even wonderlijk. De alternatieve therapeut kent o.a. homeopathie, acupunctuur, gebedsgenezing, hypnotherapie, reiki, *therapeutic touch*, magneetveldtherapie, orthomanele therapie, Chinese-kruidtherapie, voedingssupplementen, antroposofische therapie. Aan dit rijtje ontbreekt nog de wondergenezing, maar de alternatieve arts zal zijn therapie niet zo snel als wondertherapie willen verkopen.

Heel iets anders is placebowerking. Daarmee komt de reguliere arts geregeld in aanraking. Die placebowerking is niet een vorm van wondergenezing, hoewel het resultaat als wonderlijk of zelfs wonderbaarlijk kan overkomen.

Samenwerking?

We onderscheiden drie geloofsgebieden: religie, parapsychologie en kwakzalverij en drie daarbij horende verenigingen en tijdschriften, maar er is geen uitwisseling of samenwerking. Zou samen-

werking van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte, stichting Skepsis (De kritische kijk op paranormale verschijnselen en pseudowetenschap) en de Vereniging tegen de Kwakzalverij zinvol kunnen zijn? Zijn er incidenteel overlappingen, zijn er raakpunten, zijn er onderwerpen die voor alle drie interessant zijn? Alle drie geloofsgebieden hebben een relatie met wetenschap.

Religie en wetenschap

- De evolutieleer van Darwin kan beschouwd worden als bewezen feit en is daardoor uitgegroeid boven een evolutietheorie. Daarmee is de godsdienstige scheppingstheorie weerlegd. Nieuwe soorten van planten en dieren ontstaan door evolutie.
- Hersendood kan worden beschouwd als definitief bewijs van dood zijn. Na het sterven is er geen mogelijkheid van een hiernamaals of van reïncarnatie.
- Grote fantasie en een rijk voorstellingsleven hebben het de mens mogelijk gemaakt een schepper te scheppen. De rollen van schepper-schepping werden dus omgedraaid. Niet god is de schepper van de mens, maar de mens de schepper van god.
- God als schepper is een waan, product van een ziekelijke voorstellings- en denkfunctie. Omdat deze waan zo gigantisch is gegroeid over de hele wereld is de waan van het individu uitgegroeid tot een collectieve waan. Zowel waan als collectieve waan hoort thuis in de wetenschap der psychiatrie.

Parapsychologie en wetenschap

- Extra Sensorische Perceptie, ESP, waarnemen in de uitgestrekte ruimte en in de tijd van verleden en toekomst is nooit wetenschappelijk aangetoond. Waar zit het zesde zintuig?
- Telepathie is nooit wetenschappelijk aangetoond, maar er is wel aangetoond dat er personen zijn die verbluffend nauwkeurig signalen van een ander kunnen opmerken en interpreteren.
- Het bestaan van telekinese is nooit wetenschappelijk vastgesteld. Alle onderzoeken die wezen op tafeldans of iets dergelijks bleken op bedrog te berusten.
- Signalen van overleden vrienden bleken bij nader onderzoek altijd op bedrog te berusten of op overgevoeligheid voor sterk emotionele gebeurtenissen als overlijden van familieleden en kennissen.
- Graancirkels en ufo's blijken altijd het product van grapjassen of kunstenaars die nachtelijke uren besteden aan artistieke producten.
- Het bestaan van monsters en spoken is nooit aangetoond, maar dit soort ervaringen komen vaker voor bij mensen met een rijke fantasie, zo is gebleken uit wetenschappelijk onderzoek.

Kwakzalverij en wetenschap

- Het bestaan van meridianen is nooit aangetoond. Zou het hier soms gaan om bloedvaten of lymfevaten of zenuwbanen?
- Het bestaan van acupunctuurpunten en daartussen energiebanen is nooit aangetoond.
- De werkzaamheid van homeopathie is wetenschappelijk nooit aangetoond en is ook niet aantoonbaar omdat door extreme verdunningen van een op zichzelf mogelijk werkzame stof geen restanten daarvan overbleven. Onderzoek hiernaar is stelselmatig tegengegaan door producenten van homeopathische producten.
- Gebedsgenezing kan een placebo-functie krijgen en is dan altijd nuttig.
- Wondergenezing hangt af of en wanneer je iets als wonder beschouwt.

Para, pseudo of alternatief, alle drie verwaarlozen ratio en wetenschap. Zowel vrijdenkers als sceptici en antikwakzalvers proberen ratio en wetenschap te versterken. Dat lukt beter als er een of andere vorm van samenwerking zou komen.

Vrijdenkers en antikwakzalvers zouden bijvoorbeeld heel goed kunnen samenwerken rond het thema van besnijdenis, een medisch gezien risicovol en zinloos voorschrift van joden en islamieten. Ook op gebied van placebo- en wondergenezing zou samenwerking van, en uitwisseling tussen, de drie organisaties vruchtbaar kunnen zijn. Maar er is waarschijnlijk veel meer dat voor alle drie organisaties van belang kan zijn.

Het levenseinde geregisseerd?

MARLEEN VAN DER GUGHTEN (1945, Westerbork) gepensioneerd bioloog en counselor samenwerkend met Stichting De Einder

In het maartnummer van De Vrijdenker (jrg. 43 nr. 2, maart 2012) geeft Enno Nuy een aanzet tot discussie. Dit, n.a.v. het NVVE initiatief tot het starten van een levenseindekliniek en de maatschappelijke ophef die hiermee gepaard gaat. Officieel is deze kliniek op 1 maart 2012 van start gegaan. Op 8 maart voerde ons parlement een debat n.a.v. het burgerinitiatief "Uit Vrije Wil" waarin bijna 120.000 burgers vragen om 'zelfbeschikking bij voltooid leven' wettelijk op enigerlei wijze te faciliteren in plaats van te blokkeren. Twee initiatieven die doen vermoeden dat onze Nederlandse euthanasiewet, in 2002 in werking getreden, toch niet het verwachte soelaas biedt voor de – het einde van zijn leven naderende, zelfbeschikkende – burger.

Een jaar geleden (19 april 2011) organiseerde het HV, afdeling Assen, een avond over het 'Zelfgekozen Levenseinde' en de morele dilemma's hierbij. Een avond waarbij ik – naast de hoofdgast Prof. Dr. Anne Ruth Mackor (hoogleraar professionele ethiek aan de RUG) – als invaller voor Willem Muns, (voorheen verbonden aan de nu niet meer bestaande Stichting Einder-Noord), geacht werd iets te vertellen over de werkwijze van Stichting de Einder, in 1995 opgericht en voortgekomen uit het HV, afdeling Alkmaar.

Professor A.R. Mackor, lid van een van de regionale toetsingscommissies euthanasie, vertelde duidelijk hoe deze wet (WTL) in elkaar zit en hoe de toetsing plaatsvindt, waarbij ze uitgebreid inging op de strafuitsluitingscriteria. Voor de duidelijkheid, de Wet Toetsing Levensbeëindiging op verzoek en Hulp bij Zelfdoding (WTL), in de wandeling de Euthanasiewet genoemd, staat omschreven in de artikelen 293 en 294 Wetboek van Strafrecht.

Let wel: strafuitsluitingscriteria voor de arts, voor de arts die een euthanasie uitgevoerd heeft. En de arts die te maken krijgt met een euthanasieverzoek, zal, voordat hij/zij besluit dit verzoek al dan niet te gaan inwilligen, zijn/haar knopen tellen en niet alleen de situatie van de patiënt in ogenschouw nemen maar ook zijn/haar eigen belangen wegen in zicht van de verplichtte melding áán en de aansluitende beoordeling dóór de commissie.

Tja, en dan blijkt het resultaat van deze afwijzing nogal eens te zijn dat de arts de rollen omdraait en zijn/haar (gewetens-)probleem op

het bordje van de zieke en/of zelfbeschikkende burger schuift met de verklaring: "Meneer of mevrouw, u voldoet niet aan de wettelijke voorwaarden." Met als gevolg grote teleurstelling bij de patiënt die dit niet kan volgen en vaak het vertrouwen in de arts verliest.

Hoe helder mevrouw Mackor de euthanasiewet ook duidde, het feit dat er ook een aantal (en naar mijn inschatting een fors aantal) euthanasieverzoeken niet ingewilligd wordt, was haar volkomen ontgaan. Hier brak mijn klomp. Met 'n gebroken klomp (professor Mackor was inmiddels al afgereisd), kon ik de aanwezigen vertellen dat cliënten die bij Stichting de Einder voor informatie aankloppen nogal eens een dergelijke deceptie melden, waarbij de counselor niet geacht wordt deze afwijzing te beoordelen.

Mijn tweede klomp begaf het onlangs ook; toen namelijk de kersverse voorzitter van de nieuw opgerichte Stichting Levenseindekliniek, de jurist Jan Suyver, zich in een nieuwsuitzending op tv presenteerde. Twaalf jaar voorzitter van de Regionale toetsingscommissie euthanasie Zuid-Holland en Zeeland geweest, en blijkt geen notie te hebben gehad, 12 jaar lang, van het feit dat er ook euthanasieverzoeken werden afgewezen, terwijl zoals hij dat nu ziet er wel aan de door de wet gestelde eisen voldaan zou zijn! Voor de lezer die nu mijn geloofwaardigheid in twijfel trekt verwijs ik naar Relevant (kwartaalblad van de NVVE) nr. 1 van januari 2012. Hierin staat een gesprek met deze jurist/voorzitter waarin hij hetzelfde verhaal doet en tevens gewag maakt van zijn inkeer.

A.R.Mackor

OK. 'Beter ten halve gekeerd, dan ten hele gedwaald', om een goed Hollands spreekwoord te gebruiken, afgewezen patiënten mogen dus op herhaling, op herkansing bij de Levensindekliniek. Met geen enkele garantie op inwilliging, afgezien nog van de wachttijden en andere bureaucratische rompslomp. De wet blijft de wet, maar andere accenten, andere interpretaties door andere beoordelaars behoren tot de mogelijkheden.

Afgewezen worden voor het euthanasie-examen leidt niet vanzelfsprekend tot inschrijving voor de herkansing. De tijd dringt immers en de wanhoop neemt toe. Niet zelden kiest een wanhopige patiënt alsnog voor een traumatische zelfdoding (zie: 'Het Besluit' - kwartaalbulletin van SdE - nr 72: "Murphy's Law"). Een zelfbeschikkend individu, vrij in zijn gedachtegoed, wil niet beoordeeld worden, ook niet in een kwetsbare en zorgafhankelijke situatie. De authentieke persoonlijkheid wil serieus genomen worden door de ander, door de medemens, ongeacht de professe of titel die er op diens naambordje prijkt.

De verwarring ontstaat daar waar grote organisaties veel publiciteit genereren, hetgeen de verwachtingen van het grote publiek alleen maar opstuwt. Zowel deze publiciteit alsook de verwachtingen van het publiek zijn te veel gefocust op de artsgerelateerde euthanasie als enig alternatief voor een ontluisterend en mogelijk zeer pijnlijk levenseinde.

Genoeg reden dus om ook bij het eigen levenseinde, tijdig, zelf de regie te nemen. Regisseren van het levenseinde is een pogen om een goede dood voor zichzelf te bewerkstelligen. Dát is wat mensen voor ogen staat, althans diegenen die hun ogen niet sluiten voor het feit dat de dood impliciet bij het leven hoort. Een goede dood in die zin dat er zo weinig mogelijk lijden en in elk geval geen overbodig lijden aan te pas komt. Een goede dood zodat het laatste stuk, het uitblazen van de laatste ademteugen, in waardigheid kan plaatsvinden. Dát is voor heel veel mensen hun gedachte bij 'de goede dood'. 'Euthanasie' in de zin van de oorspronkelijke Griekse betekenis van de woorden *eu thanatos*, en niet alleen in de beperkte definitie zoals geformuleerd in de WTL (euthanasiewet) van 2002.

Een goede dood zodat het laatste stuk, het uitblazen van de laatste ademteugen, in waardigheid kan plaatsvinden

Waar de levensindekliniek beoogt de ruimte binnen de huidige wet beter te gaan gebruiken - niets mis mee natuurlijk, maar of deze in steek de problematiek betreffende de zelfbeschikking bij het levenseinde gaat oplossen - ik zet daar grote vraagtekens bij - wil het burgerinitiatief juist verruiming van de huidige wetgeving. Afgezien van de exact voorgestelde formulering voor de aanvullende wetgeving, vind ik dit een lovenswaardig initiatief, maar of dit haalbaar is en op welke termijn, is natuurlijk volstrekt onduidelijk.

'Eigen regie voeren' - dit is datgene waar 'zelfbeschikking' werkelijk voor staat - kan in het hier en nu beginnen. 'Eigen regie voeren' vereist wel goede voorlichting en keuzemogelijkheden, dus goede informatie. En met de al eerder in dit artikel genoemde publiciteitsstorm dreigen alternatieven voor de artsgerelateerde euthanasie ondergesneeuwd te raken. Goede informatie over alternatieve wegen die bewandeld zouden kunnen worden is een

basisvoorwaarde. Goede informatie over de voor- en nadelen van de verschillende opties, en in welke situatie die wel of niet haalbaar zijn. Dit alles komt de besluitvorming, het eigen regie voeren over de weg naar het definitieve einde, alleen maar ten goede. Hierover is bij Stichting de Einder informatie en ervaring beschikbaar. De autonome counselors die met de Stichting samenwerken hebben deze informatie te bieden. Kwaliteit van informatie en kwaliteit van begeleiding. Zo kan 'Eigen regie voeren' zelfs leiden tot een *second best* alternatief na een afgewezen euthanasieverzoek, of wanneer de eerste keuzemogelijkheid om een andere reden niet haalbaar blijkt. Waardiger in elk geval dan verhangings.

De werkelijke opgave van deze maatschappij is, dat wij als samenleving, als beschaving, de keuze van de ander - juist ook als dat niet de onze is - moeten leren respecteren. Groot of klein is niet het kenmerkende onderscheid tussen Stichting de Einder en andere organisaties die werkzaam zijn op het gebied van het vrijwillige levenseinde, maar respect voor het zelfbeschikkingsrecht van de ander. De 'Ander', die bij ons aanklopt met de vraag (vrij naar Maria Montessori, 1870-1952): "Help mij, mijzelf te helpen".

Grass, Pam en Bolkestein

ENNO NUY (1950, Aerdt) is cultureel ondernemer; was van 2007-2011 hoofdredacteur van 'De Vrijdenker'

Günther Grass kan niet dichten

Veel commotie in Duitsland en elders over het oerlelijke gedicht van Guenther Grass "*Was gesagt werden muss*". Ik mag mijzelf geen kenner van gedichten noemen maar ik meen dat een gedicht bij uitstek een beroep zou moeten doen op de verbeelding en de verbeeldingskracht van de lezer. Het gedicht van Grass doet geen enkel beroep op mijn verbeeldingskracht, ieder woord betekent precies wat het betekent volgens de definities uit het woordenboek. Kortom, dit is een lelijk gedicht, het is geen gedicht maar een politiek pamflet.

Netanyahu vindt het een schandelijk gedicht omdat hij meent dat een vergelijk tussen Israël en Iran op morele gronden niet mogelijk is. Hij stelt dat Iran de Holocaust ontkent en uit is op de vernietiging van Israël. Zelf leidt hij daar uit af dat Israël het recht heeft op een "pre-emptive strike".

Het meest gehoorde verwijt aan het adres van Grass is – hoe kan het ook anders? – antisemitisme. Dat is een soort natuurlijke reflex bij veel mensen die kritiek op Israël gelijk stellen aan jodenhaat. Daar is geen kruid tegen gewassen maar het verwijt is onzinnig en onzindelijk.

Wat Grass feitelijk zegt is dit: "Israël wil een preventieve aanval op Iran uitvoeren terwijl het bestaan van een Iraanse atoombom nog niet onomstotelijk is bewezen; dat terwijl Israël zelf zich onttrekt aan internationale nucleaire afspraken; bovendien wordt Israël gesteund door Duitsland, dat nucleaire onderzeeërs aan Israël levert; in Duitsland is kritiek op Israël nog steeds moeilijk of zelfs 'not done' vanwege 40-45; maar nu zwijg ik niet langer en ik maak

Günther Grass

bezwaar tegen deze ontwikkeling; er moet internationaal toezicht komen op zowel het Israëlische als het Iraanse atoompotentieel." Lees het gedicht er nog eens op na, meer staat er niet.

De felheid van de reacties in Duitsland verbaast mij, ook daar is het meest gehoorde verwijt "Antisemitismus" en men meent daar dat Grass wel de laatste is die zijn mond mag opendoen sinds hij in zijn laatste grote werk 'De rokken van de ui' onthulde dat hij in de laatste dagen van de oorlog op ongeveer 18-jarige leeftijd lid werd van de Waffen-SS. Tja, dan kun je al zijn literaire werk wel aan de straat zetten.

Kom kom, kritikasters, leer eens zin-delijk discussiëren. Ook Duitsers mogen een mening hebben over Israël en mogen die mening ook ventileren. Wij moeten dat zelfs van hen verlangen. Maar laten we de discussie wel een beetje zakelijk houden. Je hoeft het met Grass niet eens te zijn maar ontzeg hem niet het recht op een mening. En tegen degenen die menen hem tegemoet te moeten treden met het verwijt van antisemitisme zou ik willen zeggen: u kunt geen groter zwaktebod uit-brengen dan het hanteren van deze kwalificatie. U heeft er kennelijk behoefte aan te kunnen doen wat u goedgevoelt zonder daarbij de plicht te voelen uw handelen te toetsen aan het oordeel van anderen; ook lijkt het u te ontgaan dat de antisemitisme-reflex niets anders is dan het vast blijven houden aan de slachtofferrol; de Holocaust is icoon van het ultieme kwaad maar geen vrijbrief.

Max Pam vliegt uit de bocht

In een artikel in de Volkskrant (13 april 2012) gaat Max Pam tekeer tegen Günther Grass. Hij beweert dat Grass in de top van de Waffen SS piramide zou hebben gezeten, maar dat zuigt hij gewoon uit zijn duim. Een 17-jarige komt niet bij eerste aanmelding in de top van een organisatie terecht. Ook zegt Pam: "Het zou wel zo rechtvaardig geweest zijn als hem,

meteen bij de eerste stap op Tsjechische bodem, een kogel door de kop was geschoten." Tja, rechter Pam heeft Grass dus al veroordeeld voordat getuigen à charge en à decharge gehoord konden worden. Veroordeeld tot de dood door standrechtelijke executie nota bene! Ook meent Pam zeker te weten dat Grass in 1944 een echte nazi was. Het wordt wel heel

erg sinister allemaal, als je op zo'n schandalig gemakkelijke wijze iemand mag veroordelen en als je je daarbij niet om bewijslast hoeft te bekommeren. En dat allemaal alleen maar omdat iemand het lef heeft kritiek op Israël uit te oefenen.

Grass heeft nooit zijn mond gehouden en omdat hij ervoor koos een duidelijk politiek standpunt in te nemen, partij te kiezen, wordt hem nogal eens verweten zich als een moralist te gedragen. Ik vind het wel plezierig wanneer een schrijver duidelijk maakt waar hij staat, ik heb nog nooit meegemaakt dat ik diens literatuur daardoor meer of minder ben gaan waarderen. Denk in dit verband eens aan Jorge Semprun, een groot schrijver, tevens communist. Of wat te denken van Céline, ook een groot schrijver maar wel

Max Pam

een antisemiet! In ons eigen taal-gebied komen we – sinds Mulisch zich verga-loppeerde aan Fidel – helaas maar weinig schrijvers tegen die je op een heldere politieke stellingname kunt betrappen. Ik vind dat een gemis, maar Max Pam duidelijk niet. Betekent een jeugdzonde begaan, dat je je de rest van je leven koest moet houden? Natuurlijk kan Grass verweten worden dat hij wel erg laat met die bekentenis is gekomen, maar dat maakt hem nog niet tot een nazi en dus anti-semiet. Max Pam schaart zich in het koor van verongelijken dat geen kritiek op Israël duldt en is ook niet te beroerd om dan meteen de diskwalificatie antisemiet voor in de mond te hebben liggen. Wat een bedroevend niveau, Max Pam! Schaam je.

Bolkestein is de weg kwijt

In een artikel in de Volkskrant van 10 april jl. doet Bolkestein een fikse poging om uit te leggen waarom ze het bij de VVD allemaal beter zien dan bij de concurrentie. Vooral links moet het daarbij ontgelden en Bolkestein schaart zich hiermee in en steeds langer wordende rij van links-bashers. Van mij mag het hoor, links heeft de laatste tijd nu niet bepaald het juiste antwoord klaar op maatschappelijke problemen (rechts trouwens ook niet), dus zo vreemd is dat bashen niet. Maar anders dan we van Bolkestein gewend zijn, maakt hij in zijn argumentatie gebruik van een bij elkaar geraapt zootje van vooroordelen en onbewezen aannames.

Bolkestein

Bolkestein is de weg kwijt. Hij begint met de mededeling dat de overgrote meerderheid van de journalisten links stemt. Hoe weet hij dat? Beschikt hij over cijfers die die bewering ondersteunen, zijn er harde gegevens betreffende het stemgedrag van het journaal beschikbaar? Natuurlijk niet, maar Bolkestein weet het zeker. Vervolgens beweert hij dat de arbeidsmarkt alleen kan functioneren bij de gratie van inkomensverschillen. Dat is wel erg kort door de bocht en op deze wijze geformuleerd, creëert hij meer vragen dan antwoorden.

Het CDA moraliseert per definitie, gaat Bolkestein verder. De VVD doet dat niet, zegt hij, want de kernwaarde van de VVD is vrijheid en die is objectief waarneembaar. Ja, het staat er allemaal echt en het doet mij denken aan een

van die prachtige aforismen uit het boek *Het verdriet van de engelen* van Jón Kalman Stefánsson: "Alleen voor mensen zonder moraal is het leven makkelijk, ze redden het wonderwel en wonen in grote huizen".

Ook het kapitalisme is niet populair bij journalisten, aldus Bolkestein. Ook dit lijkt mij een onzinnige bewering. En dat de VVD alle heil van de markt zou verwachten, ontkent hij vervolgens. Bovendien, zegt Bolkestein, er is geen markt zonder regels. Hij gaat er dan gemakshalve maar aan voorbij dat het ongebreidelde kapitalisme van Reagan en Bush alle regelgeving voor de financiële sector om zeep heeft geholpen, waardoor de huidige financiële en economische crises konden ontstaan. De graaizucht van de beter betaalde werknemers (let op, het gaat hier niet om ondernemers, het zijn allemaal loonslaven die nul risico lopen) is ook zo'n onuitroeibaar virus dat uit de regelloze markt is voortgesproten. Maar als ik dat zeg, beschuldigt Bolkestein mij vast van moraliseren.

Aan het einde plaatst Bolkestein zichzelf buiten de discussie als hij durft te beweren dat de linkse oriëntatie van journalisten is terug te vinden in de beoordeling van literatuur. Toen Mulisch overleed, verschenen er veel meer artikelen over hem dan over W.F. Hermans bij diens overlijden! Ja, ook dit staat er echt, het is van een ongekend droevig niveau.

Bolkestein is echt de weg kwijt hoor.

Zo maar wat vrije gedachten

GERHARD ELFERINK (1943, Twente) voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid De Vrije Gedachte

Preken voor eigen parochie

Bestuur en redactie van De Vrije Gedachte krijgen zo nu en dan het verwijt alleen maar voor eigen parochie te preken. “Wat is er mis met het preken voor eigen parochie?” kun je je afvragen. Wat moet De Vrije Gedachte anders doen dan preken voor eigen parochie? Wat willen de criticasters dan?

Dat wij als ware zendelingen van de ratio uitzwermen om de godgelovigen van hun dwaalleer te bevrijden? Onder het motto: wij brengen u de werkelijkheid en niets dan de werkelijkheid?

Ze zien ons aankomen, die godgelovigen. Als er iets is wat zij niet willen is dat wel de werkelijkheid. Ze willen juist een andere werkelijkheid. Ze willen dat de aardse werkelijkheid uiteindelijk toch niet de ultieme werkelijkheid blijkt te zijn. Desnoods creëren zij een schijnwerkelijkheid.

Nee, wij vrijdenkers, wij godvrijen, hebben de godgelovigen helemaal niets te bieden. Wij hebben alleen elkaar wat te bieden.

Waar wij ons wel op moeten richten is het voorkomen dat allerlei godsdienstige waanideeën en rituelen via de politiek in regels en wetten worden gegoten die eenieder worden opgedrongen. Of dat godgelovigen privileges in wet- en regelgeving weten te bedingen.

Daarom is het zo belangrijk dat alle vrijdenkers, dat alle godvrijen, zich organiseren opdat de eigen parochie zo groot wordt dat godgelovigen op ‘ooghoogte’ weerwoord kan worden geboden en hun machtspolitieke dadendrang in toom wordt gehouden.

Het gaat erom dat wij de vlam van het atheïstisch-humanisme brandende houden, ook al is die soms periodiek niet veel meer dan een waakvlam. Een vrijdenker versaat of wanhoopt nooit. Hij is als Sisyfus. Hij gaat onverdroten voort, ook al lijkt zijn inzet tevergeefs. Her en der wordt het toch opgemerkt.

Andere visies op natuur en maatschappij vinden doorgaans maar zeer geleidelijk ingang. Zo geleidelijk dat de initiators er bij hun leven vaak niets van merken. Een van de tragedieën van het eindige leven, maar beslist geen reden om in lethargie te vervallen. Durf over de grens van je eigen leven heen te denken!

Plaatsnamen

Onlangs ontving ik als bijlage bij mijn ochtendblad een overzichtelijk schema van het EK-voetbal in Polen en de Oekraïne (zoals: de Verenigde Staten en de Filippijnen). Maar wat was de krant – en daarin overigens geen uitzondering – weer inconsequent met het vermelden van de plaatsnamen. De Poolse en Oekraïense steden in de landstaal vernoemen, maar Warschau dan weer niet. Als de krant consequent was geweest, had daar ook Warszawa moeten staan.

Wat is dat toch voor overdreven voorzichtigheid(?) of historisch onbenul om plaatsen die vroeger tot Duitsland of Oostenrijk/Hongarije behoorden niet meer te benoemen met de namen die ze eeuwenlang in het Nederlands hebben gehad, maar enkel nog in de (huidige) landstaal.

Als men steden en dorpen in de landstaal wil benoemen, prima, maar doe het dan wel consequent. Dus geen Warschau meer maar Warszawa, geen Moskou maar Moskva, geen Keulen maar Köln, geen Aken maar Aachen, geen Parijs maar Paris, geen Wenen maar Wien, geen Florence maar Firenze, geen Napels maar Napoli, geen Turijn maar Torino, geen Lissabon maar Lisboa, en zo kan ik nog wel even doorgaan.

Lijkt mij volstrekt onnodig. Dus noem de betreffende steden in Polen en de Oekraïne voortaan maar gewoon weer zoals wij dat gewend waren, dus: Wrocław is Breslau, Gdansk is Dantzig, Poznań is Posen, Lviv is Lemberg en Warszawa is Warschau.

Arbeidsverhoudingen

'Werkgevers willen af van de vaste kracht', las ik onlangs. Ze willen dus terug naar arbeidsverhoudingen van meer dan honderd jaar terug. Terug naar de dagloners.

Doen, werkgevers! Vooral doen! Dan breken er weer gouden tijden aan voor de écht linkse politieke partijen. Alleen via de weg van de '*Verelendung*' komt de meerderheid van de bevolking misschien bij zinnen en kiest weer voor die politieke stroming die als enige hun belangen voor ogen heeft, die als enige voor hen op de bres staat.

En als de linkse meerderheid er dan is, niet meer 'polderen' maar dwingend de democratie in het bedrijfsleven en alle overige instellingen en instituten invoeren. Alle kosmische ingrepen, als ondernemingsraden e.d., ten spijt, wat écht wordt ontbeerd is democratische besluitvorming.

Geen inspraakrecht maar medebeslissingsrecht. Elke macht een tegenmacht. Elk belang een tegenbelang. Toch niet teveel gevraagd in zo'n door en door democratisch land als het onze. Ook de rest van de EU en de USA zijn de democratie zeer toegedaan. Afwijzing, laat staan tegenwerking, valt uit die kringen dus niet te vrezen.

Sceptici hoor ik al roepen dat het best eens anders zou kunnen uitpakken. Kan toch niet waar zijn. Deze kerngebieden van de democratie zullen toch geen geld boven democratie prefereren?

En waag het als management dan niet meer iets tegen de belangen van de arbeidverschaffers (huidige misleidende naam: werknemers) te willen doordrukken. Het zichzelf toekennen van immense bonussen is dan ook passé. Veel effectiever dan welke krakkemikkige wetgeving dan ook.

Vrouwenonderdrukking

PVV-leider Wilders leverde kritiek op het feit dat het staatshoofd en haar schoondochter bij hun bezoek aan een moskee in Abu Dhabi hoofddoeken droegen. Dat zou vrouwonderdrukkend zijn.

Daarin had PVV's enige lid maar ten dele gelijk, gefocust als hij nu eenmaal is op hoofddoeken. Zeker zo erg was het dat beide dames zich geheel in woestijnkledij hadden gehuld, iets dat blijkbaar niemand van 's lands politici en persvertegenwoordigers is opgevallen.

Alles zou half zo erg zijn en nog met respect voor de lokale gewoonten goed te praten zijn als ook zoonlief en echtgenoot met tulband en zandstormbestendige kledij de beide dames had vergezeld. Maar nee hoor, meneer was blootshoofds en droeg zijn gewone burgerkloffie.

Ook dat mag dan misschien weer een lokale gewoonte zijn, maar dan wel een die met twee maten meet naar vrouwen toe en derhalve zeer vrouwonvriendelijk. Dus toch maar nooit meer aan dergelijke foute lokale fratsen toegeven. Nooit meer doen!

Religieus gebied

Zichzelf als geestelijk gezond beschouwende medemensen hebben een 'religieus gebied' afgezet waarbinnen zij op hun wekelijkse rustdag tijdens de wandeling naar hun gebedshuis alleen 'nuttige voorwerpen' mogen meedragen. Identiteitskaarten worden daaronder niet verstaan.

En zulks wordt allemaal goedgevonden en medewerking aan verleend. Zo is bij het uitzetten van de 'religieuze grens' op de Amsterdamse Rozenoordbrug het trein- en metroverkeer zelfs tijdelijk stilgelegd.

Mijn grootmoeder zei altijd: Er lopen veel meer gekken vrij rond dan ze ooit in gekkenhuizen kunnen opsluiten. Ze heeft nog steeds volkomen gelijk!

Gotspe

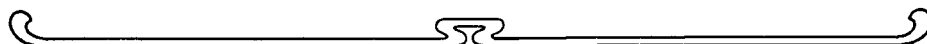
Haim Divon, ambassadeur van het landje in het Midden-Oosten dat het met de waarheid en mensenrechten niet zo nauw neemt, waagde het ons, als lezers, in mijn ochtendblad de vraag voor te leggen: Wat als een raket inslaat in Utrecht?. Dit naar aanleiding van raketbeschietingen vanuit de Gazastrook op plaatsen als Ashdod en Ashkelon.

Er zullen, mijnheer Divon, geen raketten die gelanceerd zijn in de omgeving van Utrecht in Utrecht inslaan omdat er in de buurt van Utrecht geen vluchtelingen in 's werelds grootste openluchtgevangenis een uitzichtloos bestaan leiden die eens uit Utrecht zijn verdreven. Dit alles, mijnheer Divon, is in uw landje wel het geval!

In 1948, nu dus alweer 64 jaar(!) geleden, zijn alle niet-joodse Palestijnse families uit voornoemde plaatsen van huis en haard verdreven, al hadden die plaatsen destijds andere namen. Op hun

familiegrond en in hun huizen, voor zover die er nog staan want veel van hun dorpen en zelfs steden zijn na hun verdrijving met de grond gelijk gemaakt, wonen nu mensen uit vaak ver afgelegen streken. De oorspronkelijke bewoners wonen sindsdien toekomstloos opeengepakt in vluchtelingenkampen in de totaal geïsoleerde Gazastrook zonder ook maar het begin van een schadeloosstelling te hebben ontvangen en niets wijst erop dat zij op een *Wiedergutmachung* kunnen rekenen.

Je kunt je ernstig afvragen of het afschieten van raketten een rechtvaardige vrede dichterbij brengt, maar, mijnheer Divon, een vergelijking met Utrecht en omstreken slaat nergens op. Dat is werkelijk een gotspe!

Met Bach in bad

ANTON VAN HOOFF (1943) klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

Voordat Nederland de Jezus' vermeende opstanding viert met een massale consumptie van eieren gaat het eerst door de Bachhause heen. Als om strijd verklaren allerlei publieke figuren zoals Paul Witteman en Ronald Plasterk dat ze een levenslange liefde voor de Matthaüs Passion koesteren. Een beetje bekende Nederlander gaat ook naar een uitvoering.

Als dit kabinet van de Nationale Schande het tot volgend jaar uithoudt (wat inmiddels niet het geval blijkt), gaat Rutte naar Naarden, want het afleggetje dat hij in Leiden bezocht past een premier niet. Hoewel ook ik de passiemuziek van Bach meedogenloos mooi vind, heb ik toch geen zin een houten kont op te lopen door een zit van drie uur in een kille kerk. Liever luister ik thuis naar de diverse uitvoeringen die ik op cd's heb, al is het alleen maar omdat ik dan kan meezingen.

Daardoor zwijmel ik niet weg in een sfeertje, maar beluister de teksten goed. Die zijn vaak verbazingwekkend. Terwijl de meeste mensen de evangelist ervaren als een hinderlijke onderbreking van korallen en aria's, waarop het gemoed zich zo lekker laat meedeinen, treffen mij de ongerijmdheden. Zo vertelt Mattheüs dat Jezus zich in de Hof van Gethsemane tot drie keer toe afzondert. Drie keer vindt hij zijn leerlingen in diepe slaap, maar niettemin weet de evangelist letterlijk wat Jezus tot zijn hemelse vader heeft gebeden. Dat is typisch een geval van mythevorming, zoals alle vier evangelies een mengsel zijn van een beetje historische waarheid en een hoop gelovige verdichting. (Toen ik een gereformeerde dame die mij wilde bekeren confronteerde met deze ongerijmdheid, had ze een oplossing: Jezus heeft na zijn opstanding aan zijn leerlingen die woorden verteld! Zo bevestigt het ene sprookje het andere.)

En dan Bachs fameuze zangstukken. Hoe iemand daar een religieuze ervaring bij kan opdoen is mij een raadsel. Ik vermoed dat hier esthetische ontroering verward wordt met een godsdienstige sensatie. Bachs liederen ademen de geest van het sentimentele christendom van de achttiende eeuw. Om dit zogeheten piëtisme werd Bach door gristenen, die zwoeren bij Johannes de Heer, dan ook lange tijd verfoeid. Maar tegenwoordig doet de EO net alsof Bach hun omroepcomponist is.

De zoetheid walmt de aandachtige luisteraar tegemoet. De 'lieve heiland' is de 'allerliefste Jezus'. Sommige teksten zijn van een haast erotisch klefheid, zoals 'Ik wil u mijn hart schenken, daal er maar in neer, mijn heil!' en het herhaalde 'Aus Liebe'. Het kruis is wel verschrikkelijk maar ook 'zoet', daarom wil de bas het graag dragen. Lichtelijk absurd is de wens die hij later uitspreekt om Jezus zelf te begraven: 'Ich will Jesum selbst begraben.' En het hele werk eindigt met lieve slaaplidjes voor Jezus: 'Mijn Jezus, goede nacht'. De laatste woorden zijn een wiegenliedje: 'Ruhe sanfte, sanfte ruh!'.

Niet gehinderd door religieuze scrupules moet ik om menig passage gniffelen. Het is muziek om in weg te zinken ... als in een schuimbad. Laat ik 'Mein Sünde gross' maar bekennen. Tientallen jaren geleden kregen we een huis met een ligbad. Het was heerlijk om dit nieuwe genot te combineren met een ander vers genoeg, Bach op de cassetterecorder. Bij het 'Ich will Jesum selbst begraben' placht ik mij nog wat dieper in het schuim te begraven.

Zuinig aan

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

De broekriem moet worden aangehaald. De maatregelen ter bestrijding van de economisch-financiële crisis zal iedere burger in zijn portemonnee merken. En niet alleen iedere burger: de hele maatschappij in al zijn onderdelen en geledingen betaalt de rekening. Alleen de aanstichters van het kwaad, de banken, de incapabele politici en een keur aan hebzuchtige investeerders gaan goeddeels vrijuit. Ook de ooit zo democratisch tot stand gekomen instituties ter versterking en handhaving van het algemeen welzijn moeten eraan geloven. Veiligheid, een van de basisbehoeften van de mens – als we wetenschappers als Maslow, moeten geloven, en waarom niet? – staat eveneens op de tocht. De krijgsmachten ooit hoeders van de nationale veiligheid en nu al dan niet oprecht verdedigers van mensenrechten en andersoortige belangen elders in de wereld moeten eraan geloven. Zo ook een organisatie als de NAVO, ooit opgericht, naar de woorden van de eerste secretaris-generaal, Lord Ismay: “to keep the Americans in, the Germans down and the Russians out.” Een doelstelling die volgens velen inmiddels al wel gehaald is.

Nog steeds leven we in een wereld waarin de Verenigde Naties geen eigen leger heeft en datzelfde kan toch ook gezegd worden van de NAVO. Het blijft een uit vele nationale contingenten bestaande krijgsmacht, die tot voor kort ad hoc de veiligheids- en andere belangen van de lidstaten bevorderde. Maar nu het mes in de nationale budgetten voor alle soorten regeringsbeleid wordt gezet, blijven ook de nationale krijgsmachten niet buiten schot en daarmee ook de mogelijkheden om in bepaalde gevallen effectief grootschalig op te treden.

Het was dan ook een moeilijk samenzijn in Den Haag, die bijeenkomst van de ministers van Defensie van alle lidstaten. De secretaris-generaal had de noodklok geluid en wenste duidelijkheid over wat nog wel en wat zeker niet meer zou kunnen. Dat nationale regeringen moesten bezuinigen, was, zo zei hij, geen NAVO-probleem: het was een feitelijkheid. Probleem was wat de NAVO te doen stond. Naar zijn mening was de keuze tussen het schrappen van de mogelijkheden om op te treden of het begrip ‘dreiging’ wat anders te interpreteren. En vooral dat laatste leidde tot hevige discussie. “We zouden wat vijanden van de lijst kunnen schrappen,” aldus de Navo-secretaris, tevens voorzitter van het beraad. “Vijanden, zoals ieder weet,” zo vervolgde hij, “vervullen diverse functies. Twee belangrijke functies zijn gegeven met de cohesieve en legitimerende werking van een vijandbeeld,” aldus de voorzitter. “Vijanden zorgen voor

saamhorigheid, ook als die er anders niet is en met een verwijzing naar de vijand kan van alles en nog wat gerechtvaardigd worden, ook als het niets met een bedreiging van doen heeft. Wat zouden de Palestijnen en zeker de Israeli's moeten beginnen zonder vijand? Ze zouden elkaar de tent uitvechten! En is die Iraanse atoombom, waar iedereen zo bang voor is, niet een dreiging,” zei hij in een opwelling van ondiplomatieke eerlijkheid, “die tal van regeringen op één lijn houdt en ook voor de militair-industriële complexen in de wereld mooi is meegenomen? Een atoomwapen voor eigen veiligheid is nooit weg: we zetten ze bij de NAVO toch ook niet bij het grof vuil? Die Iraniërs zouden wel gek zijn als ze in een wereld, vol met ook hen omringende atoommachten, niet zelf aan eentje zouden knutselen. Maar ze zouden ook wel gek zijn als ze dat gingen rondbazuinen. En hoe te reageren op de dreiging die volgens sommigen van de islam uit zou gaan, net of de derde Marokkaanse luchtmobiele brigade op het punt staat op het Malieveld in Den Haag te landen. Nog eerder vindt er een Amerikaanse invasie op het strand in Scheveningen plaats als het Internationaal Strafhof een Amerikaanse burger, bijvoorbeeld wegens moord in Afghanistan, zou willen berechten omdat zulks er in de States niet van komt.” Alleen de Nederlandse minister knikte enigszins begrijpend. “En wat te denken van het terrorisme?” ging de voorzitter voort. “In wezen is er slechts hier en daar een *lonely wolf* over, althans in het directe NAVO-gebied, en

die kun je niet met een tankbataljon en zelfs niet met een squadron Joint Strike Fighters te lijf gaan. Daar is politieel recherchewerk voor nodig. En wat de Taliban betreft, die zit straks bij Karzai in de regering en een bevriend staatshoofd mag je niet straffeloos beledigen." Hij zweeg en keek rond. "De Russen," zei hij, "hebben voorlopig andere dingen aan hun hoofd en China hoeft onze landen niet te bezetten: ze kopen onze grond en bedrijven wel op met een glimlach en veel van die Yuan, waar de Euro niet tegenop kan." "Moeten we

niet eindelijk echt ernst maken met taak-specialisatie?" vroeg de vertegenwoordiger van Albanië. Er werd instemmend geknikt. "Zullen we daar dan de volgende keer echt werk van maken?" Iedereen was het daar over eens. Tenslotte bleef men tot ver in de volgende ochtend nog bijeen om te spreken over de plaats van de volgende samenkomst. Een commissie bestaande uit alle vertegenwoordigers van de 28 lidstaten zal daar zo spoedig mogelijk een advies over uitbrengen.

Afscheid van het leven nemen

Opmerkingen bij het artikel *Zelfmoord, zelfdoding of zelfeuthanasie*, van Jan van der Werff, april 2012

CECILE LAPRÉ soc.wetensch. en vegetatiekundige, cosmopolitisch werkzaam

Voor een burger is knutselen aan het levens-einde reeds duizenden jaren verboden in staten met een stedelijke cultuur. Het beslissen over het eigen levenseinde en dat van anderen is voorbehouden aan de gevormde staatselite en zijn uitvoerders.

Staatshoofden, met en zonder een hun controlerende rechtelijke macht, hun staatsapparaten, hun media, hun vazallen en de bijbehorende legers en politie, mochten en mogen, naar eigen inzicht geweld gebruiken bij het onderdrukken, terroriseren, mutileren en doden van de eigen burgers of die van andere gebiedsdelen op deze wereld.

Bij zwerfvolkeren, waarvan er nog maar een handvol op deze aarde hun levensstijl kunnen volhouden, en bij volkeren die de z.g. territoriumgebonden primitieve landbouw bedrijven, is geboortebeperving en infanticide een gebruikelijk recept om als stam te kunnen overleven. Het zo mogelijk uitroeien van de naburige stammen wegens voedselgebrek, is dan ook een natuurlijk gegeven.

We leven als leden van De Vrije gedachte in de eenentwintigste eeuw, en hebben, dacht ik, de verlichting omarmd. Daarbij willen we zelfstandig de verantwoordelijkheid nemen voor het het begin van het leven via geboorteregeling en eventuele vruchtafdrijving of

abortus. Helaas knabbelen de religieus georiënteerde mensen reeds slinks aan dit recht.

Maar we willen ook graag zeggenschap verkrijgen over het tijdstip en de omstandigheden, waarop we op een humane manier afscheid van het leven willen nemen. Ook daar zijn een handjevol religieuzen fel en luidkeels op tegen. Zie maar hoe het Burgerinitiatief gestrand is in de Tweede Kamer!

Het past dan niet anderen te laten bepalen of ze dit zelfmoord, zelfdoding of zelfeuthanasie gaan noemen. Laten we er als vereniging voor strijden dat er voor jong en oud humane middelen en begeleiding ter beschikking worden gesteld, als ze de allerzwaarste beslissing voor zichzelf moeten nemen. Dan hoeven ze niet meer voor de trein, van een flatgebouw, toren of rots te springen. Dan kunnen ook hun gelieven, hun kinderen en hun goede vrienden gerust afscheid van hen nemen zonder daarover een psychisch trauma op te lopen.

Laten we met de jongere generatie het gesprek openen over het proces van afscheid nemen van het leven. In een z.g. "Uitburgeringscursus", zoals Dick Swaab het bij het symposium ter ere van zijn pensionering in 2010 noemde.

Boekbesprekingen

Alfred Rosenberg en Spinoza: de nazi en de vrijdenker

MICHEL WIELEMA (1959, Rotterdam) filosoof, gepromoveerd op 17e-eeuwse vrijdenkers rond Spinoza, vertaler N-E van filosofische teksten

In Irving D. Yalom's nieuwste roman Het raadsel Spinoza wordt verhaald hoe de officiële ideoloog van het naziregime Alfred Rosenberg (1893-1946) zijn leven lang gefascineerd was door de problematische genialiteit van Spinoza.

De antisemiet Rosenberg was een vurig bewonderaar van Goethe, maar toen hij ontdekte dat deze zelfde Goethe, een zuivere 'Ariër', de Jood Spinoza zo vereerd had, was hij verbijsterd. Goethe had in zijn *Dichtung und Wahrheit* geschreven dat Spinoza's *Ethica* hem kalmte en geestelijke helderheid had gegeven, vooral dankzij de wiskundige methode waarmee het werk is opgebouwd. De *Ethica* had op hem dus een therapeutische werking gehad. In Yalom's boek komt ook Rosenberg uiteindelijk bij een psychiater, op zoek naar dezelfde dingen die 'Goethe van Spinoza kreeg'. Maar Rosenberg bleek niet open te kunnen staan voor de *Ethica*-therapie. Toch blijft hij in Yalom's roman door Spinoza gebiologeerd en probeert hij nog tijdens de oorlogsjaren met behulp van de uit het Spinozahuis te Rijnsburg geroofde boeken van de filosoof er achter te komen 'waar hij zijn ideeën vandaan had'. Hij heeft daarbij echter een cruciale tekst van Rosenberg zelf over het hoofd gezien, die zijn plot ondergraaft.

Yalom (Amerikaans psychiater en romanschrijver, 1931) heeft zich naar eigen zeggen in de historische feiten over Spinoza en Rosenberg verdiept en 'een roman proberen te schrijven die 'waar gebeurd' had kunnen zijn' (p. 425). Spinoza's beroemdheid en invloed brachten antisemieten inderdaad in verlegenheid, maar tevens bedachten ze oplossingen voor dit probleem waar ze zelf wel tevreden mee waren. Zo was het een favoriete hypothese van de door Rosenberg zo bewonderde dilettant Houston Stewart Chamberlain (1855-1927) dat Spinoza, de 'grootste joodse denker',

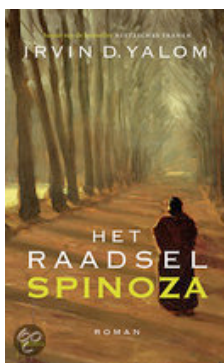
de 'typisch joodse' kenmerken van gebrek aan innerlijke creativiteit en overtrokken intellectualisme ten toon spreidde. De *Ethica* werd door

hem dan ook afgedaan als een formele, oppervlakkige synthese van gedachten van de 'Arische' denkers René Descartes en Giordano Bruno. Spinoza kon hun in feite tegengestelde opvattingen alleen maar tot een geheel maken omdat hij er volkomen vreemd tegenover stond en ze niet werkelijk bevatte. Chamberlain geloofde dan ook niet dat Goethe iets van Spinoza had kunnen leren dat hij niet ook bij Descartes en Bruno had kunnen

vinden. Hij verwierp daarom ook wat hij noemde de 'gebruikelijke uitbuiting van Goethe ten gunste van Spinoza'. In de nazitijd werd het een gemeenplaats dat Spinoza hooguit de bemiddelaar was geweest van een wijsheid 'die groter was dan hij zelf'.

Yalom maakt in zijn roman veel werk van de grote invloed die Chamberlain op Rosenberg heeft uitgeoefend. Dat is historisch correct (Rosenberg ontdekte zijn werk toen hij nog maar 17 jaar was) maar als hij alle bronnen goed had bestudeerd zou de bodem onder zijn roman zijn weggevallen. Rosenberg deelde namelijk aantoonbaar al vroeg Chamberlain's standpunt dat Spinoza's systeem een kunstmatig samenflansel was van ideeën

die zijn verstand eigenlijk te boven gingen. In Rosenberg's *Die Spur des Juden im Wandel der Zeiten*, zijn eerste boek, geschreven in 1919 in de strijd tegen het 'Weltjudentum' en verschenen in 1920, is een hele passage aan Spinoza gewijd die ik hier grotendeels in vertaling weergeef (p. 130): 'Volgens Jowett

Irvin Yalom

valt het niet meer te betwijfelen dat Spinoza alle werkelijke gedachten te danken heeft aan de geest van twee mannen: Descartes en Giordano Bruno. Als een echt joodse technicus heeft hij het kunststuk weten te volbrengen om deze tegenstellingen onder één noemer te brengen en in een slim bedacht "systeem" aan elkaar te koppelen. Dat hij daarin slaagde, bewijst dat hij beiden niet begreep. Maar Spinoza's lonken naar het oud-Arisch pantheïsme had hem natuurlijk de bitterste vijandigheid van de toenmalige joden opgeleverd; in het bewerken daarvan is hij echter zo joods geweest als welke rabbijn dan ook.' De Jowett die Rosenberg hier noemt was Benjamin Jowett (1817-1893), o.a. bekend als Engels vertaler van Plato. Het is opvallend dat ook Chamberlain naar Jowett verwijst. Chamberlain gebruikt ook letterlijk de benaming 'oud-Arisch pantheïsme' voor de filosofie van Bruno. Hij doet dat in zijn volumineuze boek *Immanuel Kant: die Persönlichkeit als Einführung in das Werk* uit 1905, p. 23n, een werk dat Rosenberg ongetwijfeld kende; het bevat o.a. hoofdstukken over Descartes, Bruno en Goethe.

A. Rosenberg

Het vreemde is nu dat Yalom de titel van Rosenberg's boek *Die Spur des Juden* wel een paar keer noemt (pp. 145 en 225) maar de kans voorbij laat gaan om Rosenberg zelf direct over Spinoza aan het woord te laten. (Van andere historische bronnen, zoals een brief van Rosenberg's psychiater aan Hitler, maakt hij nuttig gebruik.) Yalom is nu zelfs gedwongen toe te geven dat *elke* passage in zijn boek 'die een link legt tussen Spinoza en Rosenberg' fictief is. Een gemiste kans dus, want ik neem aan dat hij de passage gebruikt zou hebben als hij die gekend had. De vraag is dan natuurlijk wel wat er met zijn verhaallijn zou zijn gebeurd. Wat blijft er nog over van zijn portret van een door Spinoza gefascineerde Rosenberg als uit diens eigen woorden blijkt dat hij al aan het begin van zijn carrière Spinoza als irrelevant verworpen had? Arrogant en onkritisch poneerde Rosenberg toen de stelling dat Spinoza een tweederangs denker was, zeker geen genie. Er is geen enkele aanwijzing dat hij er ooit anders over is gaan denken. Spinoza is voor hem nooit een raadsel geweest.

Irving D. Yalom: Het raadsel Spinoza, Ned. Vert. Uitg. Balans, 2012, ISBN 9789460033742

Timothy Snyder – Bloedlanden

Een boekbespreking

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer; was van 2007-2011 hoofdredacteur van 'De Vrijdenker'

Naar schatting 14 miljoen mensen waren tussen 1933 en 1945 slachtoffer van bedoelde massamoord door Hitler en Stalin in de Bloedlanden, het gebied van oostelijk Polen tot en met de Baltische staten en de Russische Oekraïne en Wit-Rusland. Bedenk wel dat in dit onwaarschijnlijke aantal doden niet diegenen zijn meegeteld die van honger stierven, omkwamen bij bombardementen of om andere redenen bezweken in de concentratiekampen van de nazi's en de Sovjets. Ook de gedode soldaten zijn niet in deze 14 miljoen inbegrepen.

De Amerikaanse historicus Timothy Snyder schreef een bloedstollende geschiedenis die je niet zou kunnen willen geloven als er niet zoveel overstelpend en onloochenbaar bewijsmateriaal zou zijn. Een indrukwekkend boek – in alle betekenissen van het woord indruk-

wekkend – dat naast een uitgebreid notenapparaat en personenregister ook een hoofdstuk bevat dat is gewijd aan aantallen en terminologie alsmede een samenvatting. In kort bestek leren we hoe Hitler de boerenstand negeerde omdat hij geheel inzette op

Oost-Europa als de voedselschuur voor het Derde Rijk, terwijl Stalin voor zijn industrialisatieplannen die boeren juist nodig had om voldoende voedsel te produceren voor zijn ambitieuze plannen. Maar de boeren gaven zich niet zomaar gewonnen en Snyder beschrijft hoe de eerste collectivisering jammerlijk mislukte, onder meer door te enthousiast meewerkende lokale partij-functionarissen. Maar ook omdat de boeren niet stonden te springen hun op de tsaar en zijn dienaren veroverde bouwland zomaar af te staan ter wille van de doldrieste vijfjarenplannen van Stalin. Dit speelde zich begin jaren dertig allemaal af in de Oekraïne en het zou leiden tot ongekende hongersnoden waarbij miljoenen Sovjet-burgers de dood vonden of werden gedeporteerd naar de Goelag. De genocide die zich hier voltrok kende een niet eerder vertoonde intensiteit en omvang.

Tegelijkertijd ontwikkelde de Communistische Internationale (de Komintern) het klasse-tegen-klasse-beginsel en werd het communisten verboden allianties te sluiten met sociaaldemocraten. Juist dit gegeven speelde een belangrijke rol in het Duitsland van de jaren dertig. De Duitse communisten beschouwden sociaaldemocraten als grotere vijanden dan de nazi's en mede daardoor kreeg Hitler vrijwel vrij spel in de Weimar Republiek. Bleven de wandaden van de nazi's in de jaren dertig nog uiterst beperkt, Stalin heeft gedurende die jaren ongekende misdaden begaan die alleen maar als genocide kunnen worden aangemerkt. De hongersnoden waren nog niet ten einde of de Grote Terreur begon. De boeren kregen weliswaar een stukje grond voor eigen gebruik maar de collectivisering ging onverminderd voort en voor de boeren was het buigen of barsten. Eind 1938 werden er meer dan 368.000 doden onder koelakken geteld. Zelfs als ze al naar de Goelag waren gedeporteerd, werden ze in de onmenselijke kampen alsnog vermoord omdat Stalin ervan uitging dat juist zij, de vertrapten, potentiële contrarevolutionairen waren.

De zuiveringen die ten tijde van de Grote Terreur plaatsvonden bleken zelfs een test voor de loyaliteit van de NKVD: de leiding werd als gevolg van een gril van Stalin plots vervangen en functionarissen werden weggezuiverd, naar

de Goelag gedeporteerd of gewoon geëxecuteerd.

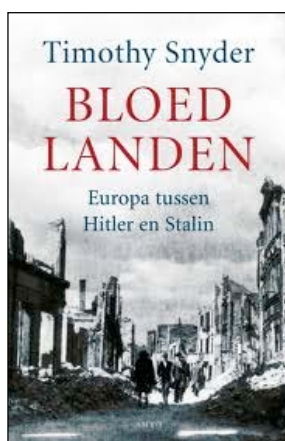
Na de koelakken waren de etnische minderheden aan de beurt en in de praktijk ging het daarbij vooral om Polen; meer dan 250.000 van hen kwamen om in de jaren '37 en '38. De Polen kregen overal de schuld van, ook van de hongersnoden. Vaak zal blijken dat de Russen veel efficiënter waren dan de Duitsers. Tijdens de Grote Terreur doodden zij duizendmaal meer etnische minderheden dan de nazi's voor elkaar kregen!

Toen de Duitsers Polen binnenvielen in 1939 stoomden de Russen op naar het Westen. De beide grootmachten troffen elkaar bij wat bekend zou worden als de Molotov-Ribbentrop linie. Alles ten westen daarvan viel Duitsland toe, alles ten oosten werd Russisch grondgebied. De Sovjets deporteerden en executeerden in het bijzonder alle Poolse officieren. De nazi's deden hetzelfde en zo werd de Poolse natie in één klap beroofd van haar meest bekwame mensen.

Door de verovering van het westelijk deel van Polen inclusief Warschau, voegde Hitler in één keer 600.000 Joden toe aan het Derde Rijk. Hij verdrievoudigde daarmee het aantal Joden binnen de rijksgrenzen. Joden die westelijk Polen ontvluchtten uit vrees voor de nazi's, werden door de Sovjets gedeporteerd of vermoord; hoe wrang kan het lot zijn?

Als Duitsland in 1941 Rusland binnenvalt, hebben de Sovjets en de nazi's in twee jaar tijd een half miljoen Poolse burgers onderdrukt: 315.000 gedeporteerd, 110.000 opgepakt, 30.000 geëxecuteerd, en 25.000 zijn in gevangenschap omgekomen.

In de periode 1933-1938 kwamen vrijwel alle massamoorden in dit gebied voor rekening van de Sovjets. In 1939-1941 waren de massamoorden keurig verdeeld tussen de Sovjets en de nazi's en gedurende de periode 1941-1945 kwamen de meeste massamoorden voor rekening van de nazi's. Tijdens de operatie Barbarossa sneuvelden meer dan 10 miljoen soldaten, 10 miljoen burgers en daarnaast doodden de nazi's nog eens doelbewust 10 miljoen gewone burgers. Al deze wapenfeiten en cijfers zijn grotesk en nauwelijks te bevatten.

Het grote Hongerplan van de nazi's (welk inhield dat grote delen van de Russische bevolking diende te worden uitgehongerd opdat de rest voor het voedsel voor de Duitsers kon zorgen) mislukte en toen Hitler vervolgens Rusland binnenviel, beroorde hij zijn eigen leger en zijn eigen volk tevens van de zo cruciale voedselimport. Niet alleen het Hongerplan mislukte, ook de bliksemoverwinning op de Russen, waar Hitler vast van overtuigd was, is er nooit gekomen. Een van de eerste en ergste gevolgen hiervan was dat het plan van de Endlösung naar voren werd gehaald, met alle gevolgen voor de Joden van dien.

Een van de regio's die het ergst werd getroffen in deze jaren van verschrikking was Wit-Rusland. In totaal 2 miljoen dodelijke slachtoffers, meer dan 1 miljoen vluchtelingen weggetrokken, zeker 2 miljoen burgers gedeporteerd als dwangarbeiders, nog eens een kwart miljoen dat naar Polen werd gedeporteerd en tienduizenden naar de Goelag afgevoerd. "Aan het einde van de oorlog was de helft van de bevolking van Wit-Rusland vermoord of gedeporteerd. Zo erg is het in geen enkel ander Europees land geweest".

Onvoorstelbaar is de geschiedenis van Polen in deze jaren, gemangeld tussen de bloeddorstigheid van de Duitsers enerzijds en de onbetrouwbaarheid van Stalin en de bruutheid van diens legers anderzijds. Als de Russen in aantocht zijn, dicht een Pools soldaat: "We zien je tegemoet, rode pest / om ons van de zwarte dood te bevrijden".

En als dan de oorlog eenmaal ten einde is gekomen, zou het stil moeten worden. Maar de terreur ging gewoon door. Duitsers die met miljoenen gelijk uit het westelijk deel van Polen werden gedeporteerd, terug naar die Heimat, Oekraïners die uit oostelijk Polen werden gedeporteerd, en met honderduizenden tegelijk naar de Goelag werden getransporteerd en meer dan 200.000 burgers die uit de Baltische staten naar de Goelag werden vervoerd. Of ze hadden foute familieleden, of ze werden beschuldigd van collaboratie met de vijand, of het waren geen echte communisten of het waren nationale of etnische minderheden of er was eigenlijk helemaal niets aan de hand, heel erg veel leek dat alles niet uit te maken. De Stalinterreur was ongekend. De etnische zuivering had hij van zijn grootste vijand overgenomen.

Tegelijkertijd laat Snyder zien dat Sovjet Rusland slechts in zeer beperkte mate heeft geleden onder de Tweede Wereldoorlog. Polen, de Baltische staten, Wit-Rusland en Oekraïne en de Kaukasische volkeren hebben de grootste ontberingen moeten doorstaan en onder hen zijn veruit de meeste dodelijke slachtoffers gevallen. Maar voor Stalin was het van het grootste belang dat de Russische Sovjetrepubliek zowel de grote overwinnaar alsook het grootste slachtoffer van de nazigruwelen was. Een Holocaust paste niet in het denken van Stalin. Sterker nog, de collaboratie met de Duitsers moet onder de Russische bevolking enorm zijn geweest.

Hannah Arendt schetste de moderne mens die overbodig was gemaakt door totalitaire regimes die er geen moeite mee hebben de dood een vooraanstaande plaats te geven in hun verhaal over vreugde en vooruitgang, schrijft Snyder. Zowel de nazi's als de communisten wisten goed raad met dit concept. Hoe tragisch was het lot van Sovjetsoldaten die krijgsgevangen werden gemaakt door de nazi's, zij rolden van het ene totalitaire systeem in het andere. Voor het eigen systeem moesten ze zich doodvechten, door het andere systeem werden ze gedood.

Snyder citeert Grossmann, die een van zijn personages laat verklaren dat het vermogen om groepen mensen het recht te ontzeggen als menselijk beschouwd te worden, de sleutel was tot het nationaalsocialisme en het stalinisme. En verderop komt hij tot de huiveringwekkende constatering dat mensenlevens werden gereduceerd tot het genotsmoment van een ondergeschikte die rapporteerde aan een meerdere.

Ofschoon het in het grote geheel om een detail gaat, wijst Snyder er nog eens op dat concentratiekampen geen vernietigingskampen waren. De Europese Joden stierven vooral in diepe kuilen, mobiele gaskamers en in de vernietigingskampen Chelmno, Belzec, Sobibor, Treblinka en Auschwitz. Auschwitz was overigens zowel een concentratie- als vernietigingskamp. Snyder: Auschwitz is het slotakkoord van de fuga des doods.

In 12 jaar tijd werden 14 miljoen mensen door 2 regimes vermoord. Het Sovjetsysteem was op zijn dodelijkst in de jaren dat het niet in oorlog was. De nazi's pleegden hun onvoorstelbare misdaden vrijwel uitsluitend in hun oorlogsjaren. Overigens wijst Snyder er wel op

dat “waar de geschiedenis geen zeggenschap meer heeft, de aantallen slachtoffers doorgaans omhoog gaan en het geheugen achteruit, wat leidt tot een gevaar voor alle betrokkenen”. Maar ook wanneer we alle dubbeltellingen uit de aantallen verwijderen en een aanname doen ten aanzien van de verzonnen slachtoffers, dan nog blijven er groteske aantallen werkelijke slachtoffers over. Het nationaalsocialisme en het stalinisme staken elkaar naar de kroon als

het erom ging het individu te degraderen tot een *quantité négligeable*. Ze hebben elkaar op leven en dood bestreden onder aanvoering van leiders die verafgoed werden of die hun persoonsverheerlijking met alle beschikbare middelen afdwongen. Leiders die monstrums creëerden van de meest effectieve dodelijkheid, monstrums die ze uiteindelijk niet konden beheersen, monstrums die uiteindelijk ook hun scheppers verzwoegen.

Snyder, Timothy: *Bloedlanden*, Ned. Vert. Uitg. AMBO, Amsterdam, 2011, ISBN-10: 9026321201; ISBN-13: 9789026321207 - 639 pagina's

De Canon van de Godsdiensthyserie

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen, 1951) beidt zijn tijd.

Jan van Leiden

Bekeert u want het Einde is nabij!
Zo niet voor mij dan zeker toch voor u!
Die Boodschap heb ik van God zelf gekregen

De Antichrist bestrijd ik continu
Ik heb wat ketters aan het zwaard geregen
Het is zwaar werk, zo'n Enig Ware Leer!

Hoewel normaal zachtmoedig en verlegen
Ga ik nu als een razende tekeer
En hak en kerf en stoot en steek en snij!

Waarmee ik dus het spreekwoord logenstraf:
Ik maak mij er niet makkelijk van af!

Münster, 1535.

Europa wordt geteisterd door de pest, de typhus en Ware Geloven.

Velen zijn ervan overtuigd dat de eindtijd nabij is en overal ontstaan Bewegingen die de Here een handje willen helpen.

De Haarlemse bakker Jan Matthijsz. krijgt als de herrezen Elia duizenden volgelingen en roept Münster uit tot het Nieuwe Jeruzalem, dat daarop door bisschoppelijke troepen belegerd wordt. Vrijwilligers snellen toe.

Mathijsz sneuvelt en wordt opgevolgd door Jan van Leiden die, wachtend op Christus' wrekende wederkomst, dapper verzet biedt en zich tot koning laat kronen. In Amsterdam, waar de beweging duizenden aanhangers heeft rent een aantal naakt door de straten, roepend: 'Wee, wee, de wrake Gods, wee over de wereld en de goddelozen!' Ontzetting wekken de veelwijverij en de sexuele uitpattingen in Münster en als de dappere geëxalteerden het onderspit delven wordt het hele zaakje uitgemoord.

Jan van Leiden wordt gevangen en bewerkt door Lutheraanse predikanten, weigert te herroepen, dan bewerkt met gloeiende tangen, afgemaakt en in een ijzeren kooi gehangen.

Executie Jan van Leiden

Waar is de hemel?

JAN VAN DER WERFF (1939, Groningen) gepensioneerd omroepmedewerker, hoofdredacteur De Vrijdenker

“Quasar MQ 3412 was helemaal geen quasar! Of misschien was hij een quasar maar zag iedereen hem aan voor iets dat hij niet was, aangezien een ander object in een geodetische rechte lijn achter hem zat, nog veel verder weg, dat door hem werd afgedekt. Misschien bevatte dat geen zwart gat, maar de oersingulariteit zelf: het punt aan het firmament, waar de Big Bang nog was te zien! Misschien had de VLBI de afgelopen nacht signalen ontvangen die van gene zijde dwars door dat verdwijnpunt heen waren getunneld, – of liever: door het verschijnpunt! (...) Misschien had een of andere radioamateur wel eens een singuliere stem ontvangen: ‘Ik ben de Heer uw God!’ – waarna hij verveeld verder had gedraaid omdat hij dacht, met een etherzonderling te maken te hebben!”

Harry Mulisch, De ontdekking van de hemel

In de roman van Mulisch ontdekt Max Delius de hemel aan gene zijde van de oersingulariteit, en wordt vervolgens meteen voor straf getroffen door een meteoriet, “een achondriet, ruim viermiljard jaar oud”.

Max en Mulisch hadden ongelijk: de hemel bevindt zich niet aan gene zijde van de oersingulariteit, de hemel bevindt zich cosmologisch gezien vlakbij.

God, zielen en andere geesten kunnen zich met een oneindige snelheid verplaatsen. Wat belet ze? Hooguit mogen de zielen de hemel niet verlaten van God, maar de natuurkunde stelt geen enkele beperking aan de snelheid van deze onstoffelijke entiteiten. Wat dat betreft zou de hemel zich best aan gene zijde van de oersingulariteit kunnen bevinden. Maar de hemel wordt niet alleen door onstoffelijke geesten bewoond. Er zijn daar twee mensen lijfelijk aanwezig, met lichaam en ziel: Jezus, de Zoon van God, en Maria, de Moeder van God.

Dat Jezus veertig dagen na zijn opstanding ten hemel is gevaren weet iedere christen, en dat Maria ten hemel is opgenomen, is op 1 november 1950 door paus Pius XII *ex cathedra* geproclameerd: een onfeilbare uitspraak.

De lijfelijkheid van Gods Zoon en Moeder betekent dat de hemel zich niet aan gene zijde van de oersingulariteit kan bevinden, want ten eerste wordt een lichaam dat door een singulariteit tunnelt volkomen vernietigd, maar bovendien kan de materie waaruit het lichaam

van de Heilige Maagd bestaat, zich niet sneller dan het licht verplaatsen. Noch Maria noch haar Zoon zouden zelfs maar in de buurt van de oersingulariteit kunnen zijn aangeland, want ze zouden op z'n minst 13,8 miljard jaar nodig hebben gehad om de oersingulariteit te bereiken. Dat zou dan inhouden dat Pius XII onzin had uitgebraamd, of op z'n minst voorbarig zou zijn geweest. Dat is natuurlijk onmogelijk: onfeilbaar is onfeilbaar!

Dat betekent dus dat de hemel niet verder dan zo'n 1900 lichtjaar van ons verwijderd kan zijn: de afstand die het licht heeft afgelegd in de tijd die verstreken is tussen Maria's overlijden en de verkondiging van het dogma.

De Moeder van de Goddelijke Genade is niet 1900 jaar onderweg geweest. Dat weten wij omdat zij verschillende malen terug geweest is om aan lidmaten van de Rooms-Katholieke Kerk te verschijnen. Sommige van deze verschijningen zullen verzonnen zijn geweest, het product van verwarde geesten, maar een aantal ervan is officieel door Rome erkend. Die zijn dus echt gebeurd.

Deze erkende verschijningen vonden plaats in 1531, 1830(2x), 1842, 1846, 1858(18x), 1871, 1876(13x), 1877(9x), 1879, 1917(9x), 1925, 1926, 1929, 1932/33(35x) en 1933(8x). Bovendien zijn er in 1953 nog officieel gecertificeerde tranen van de Zeer Kuise Moeder aangekomen in Syracuse.

Hoe Onze Lieve Vrouw de ruimte doorkruist, is niet bekend, maar we mogen aannemen dat

de Almachtige speciaal voor haar een maagdmobiel heeft geschapen.

In een aantal van de bovengenoemde jaren is de Troosteres van de Bedroefden verschillende malen aan dezelfde persoon, of personen, verschenen. Soms zit er maar één dag tussen twee verschijningen, en dat roept een vraag op: ging de Goedertieren Maagd na elke verschijning weer terug naar haar hemelse thuis? In dat geval heeft ze binnen 24 uur heen en weer moeten. Dat zou dan betekenen dat de hemel zich op hooguit 12 lichturen van de aarde bevindt, dat is ongeveer 13 miljard kilometer. Dat is binnen het zonnestelsel, maar wel buiten de Kuipergordel, de gordel met kometen die achter Pluto ligt, en die zich uitstrekt tot ongeveer 7,5 miljard kilometer.

De hemel zou zich in dat geval binnen het zonnestelsel moeten bevinden. In de atmosfeer van Jupiter? Op een maan bij Saturnus? In het warme centrum van Uranus of Neptunus? Of ergens in of voorbij de Kuipergordel?

Nu ligt het niet voor de hand dat de Koningin der Engelen onmiddellijk na haar terugkeer in de hemel weer voor haar volgende verschijning naar de aarde vliegt in haar maagdmobiel. Zij zou natuurlijk een tijdje op aarde kunnen blijven. Incognita. In een Arabisch land – een klein afstandje met de maagdmobiel – zou ze met haar hoofddoek nauwelijks zijn opgevallen. Ze zou een paar kruiken met water kunnen vullen om mee te nemen voor haar Zoon, die dat water dan in wijn zou kunnen

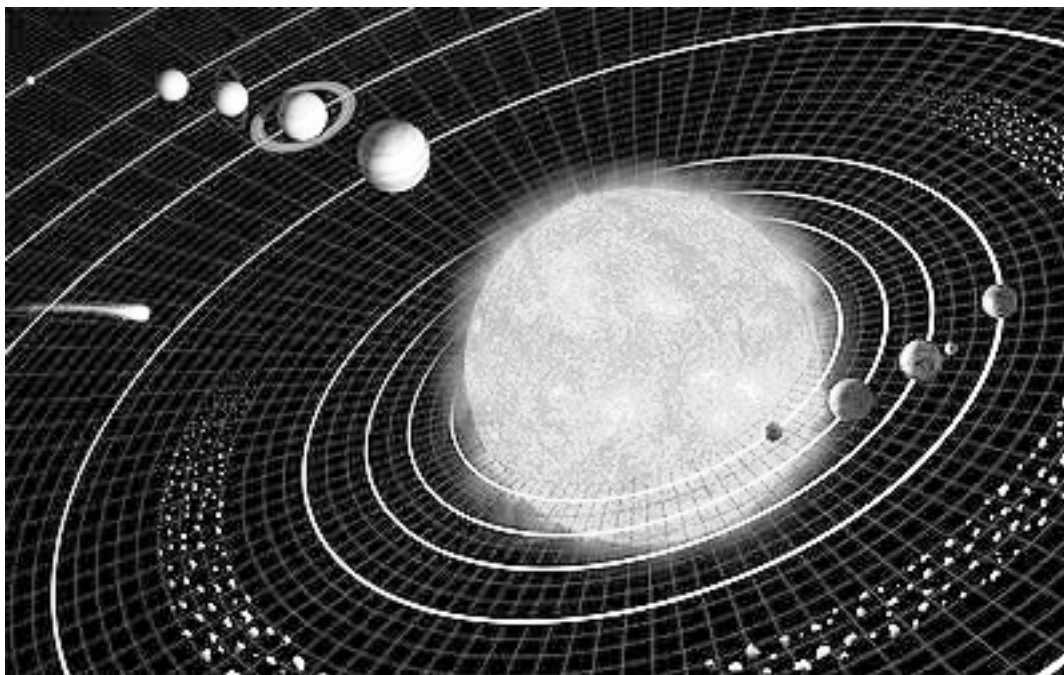
veranderen. Gods Zoon wil tenslotte ook wel eens wat.

Als de Allerreinste Moeder een tijdje op aarde vertoeft om zich verschillende keren aan een zelfde gelovige, of gelovigen, te laten zien – vaak blijft het bij zien want meestal is de Mystieke Roos nogal zwijgzaam, ze zegt soms helemaal niets – moeten we om de maximale afstand tot de hemel te bepalen, de tijd tussen de series van verschijningen bekijken. Die intervallen zijn: 299, 12, 4, 12, 13, 5, 1, 2, 38, 15, en 1 jaar. De twee kortste intervallen waren 12 dagen resp. een half jaar. Die reeksen van verschijningen kunnen beide met een beetje goede wil tijdens één aardbezoek hebben plaatsgevonden. Ik vermoed dan ook dat 4 jaar een aannemelijke bovengrens is voor het kleinst benodigde interval.

De maximale afstand tussen aarde en hemel is dus twee lichtjaar. De dichtstbijzijnde ster, Proxima Centuri, staat op 4,22 lichtjaar. Zo ver weg kan de hemel dus niet zijn.

Mijn voorlopige conclusie is: de hemel bevindt zich binnen ons zonnestelsel. Dus, astronomen, op zoek!

Overigens lijkt me de locatie van de hemel een interessant gegeven bij de vraag of er ander intelligent leven is in het heelal. Want moeten al die intelligente wezens uit al die verre melkwegstelsels allemaal naar ons zonnestelsel komen na hun dood? Dan zij wij hier op aarde wel heel speciaal!

Niet overal is God voor nodig

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam, 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Officieel heet Nederland een christelijk land te zijn. Hoe christelijk is het in de praktijk van alledag gesteld? Kerken bestaan nog wel, maar vele ervan hebben hun oorspronkelijke functie als godshuizen verloren en zijn inpandig omgebouwd tot woonappartementen, sportzalen, clubhuizen en expositieruimten. Daarnaast blijkt de façade van een kerk nuttig, omdat de toren mogelijkheden biedt tot het plaatsen van zendmasten die het mobiele telefoonverkeer bedienen. (Daar zit nogal wat seks-telefonie bij, het kan inderdaad raar lopen!) En toegegeven, sommige kerken hebben historische en architectonische eigenheden die hun voortbestaan als rijksmonument rechtvaardigen.

Veel hedendaagse autochtone Nederlanders zijn aanzienlijk minder streng in de leer dan hun ouders en voorouders. De zondagse gang naar de kerk is veranderd in een bezoek aan winkelcentra, supermarkten en sportevenementen. Een groeiend deel van de Nederlandse bevolking leeft niet met het idee na het sterven bij God te komen, maar eenmaal dood in dezelfde staat te verkeren als voor de geboorte. Je bent er gewoon niet (meer). Klinkt wel aanlokkelijk, die eeuwige afwezigheid. Zou het een goddelijke zegen kunnen zijn?

Maar toch, genoeg mensen hopen op meer. Ze willen niet bevatten dat alles een begin en een eind heeft. Wie bewust en nuchter durft te denken, beseft dat alles verloren raakt, dat alles verdwijnt. Op is op, net als in de uitverkoop. Ruimte maken voor nieuwe voorraad. Dood betekent voor ieder wezen niet meer aanwezig zijn, waarom zou het nietige zoogdier mens in het universum daarop een uitzondering vormen?

Het bovenstaande is te scharen onder de noemer: secularisering. Afname invloed van religie. Zijn de gevolgen voor de menselijke samenleving daarvan positief of negatief? Zelf durf ik te stellen: was mondiaal gezien de godsdienst maar nooit uitgevonden. Miljarden mensen zouden minder gecompliceerd en gelukkiger geleefd hebben. Miljoenen mensen zouden niet als vee afgeslacht zijn in de zogenaamde heilige oorlogen. Hoe kan een oorlog heilig zijn?

Veel menselijk onwaardig, schurkachtig handelen vindt zijn oorsprong in de diverse religies. Jodenvervolgingen vonden al plaats bij de Egyptenaren en de Romeinen. In meer recente tijden bij de katholieke Spanjaarden en de Oost-Europese landen. Bekend en geducht waren de pogroms in Rusland.

Een gemeenschap die uiterlijk succesvol naar een zelf ontworpen besloten ideologische religie functioneert, wekt jaloezie op bij buitenstaanders. Ook de minzame houding van de uitverkorenen ten opzichte van andere gelovigen wekt woede en frustratie op. Religie is aantoonbaar de aanzet en motor van veel ellende. (Dat nazi-Duitsland miljoenen joden vermoordde heeft inderdaad met meer dan religie te maken, het antwoord daarop laat ik aan historici en aanverwante deskundigen over.)

Bekend zijn ook de christelijke kruistochten die in de Middeleeuwen plaatsvonden. Een reden was ondermeer de overtuiging dat het christendom zich de historische, rechtmatige eigenaar waande van de Heilige plaatsen in het Heilige Land. Islamitische en joodse heiligdommen werden met de grond gelijk gemaakt. Een pracht voorbeeld van christelijke naastenliefde.

Later in de geschiedenis keerden de kruisvaarders zich tegen de kettlers en andere ongelovigen die er nooit goed vanaf kwamen. Wetenschappers eindigden op de brandstapel. Een voorproefje van de hel. Via de mens reikt Gods liefde ver.

In Afrika, het Midden-Oosten en vrij recent nog Noord-Ierland, is en was religie de voedingsbron voor zeer ernstige conflicten. Zonder geloof lijkt er weinig om voor te strijden, maar zie: de mondiale economie brengt uitkomst. We willen nog wel knokken als er ergens onder de grond Gas of Olie blijkt te zitten. Niet overal is God voor nodig. God blijkt vervangbaar door Gas en Olie.